

אודי כרמי

עלייתה ושקיעתה של ה'עסקונה' הפוליטית בספורט הישראלי

עלייתה ושקיעתה של ה'עסקונה' הפוליטית בספורט הישראלי

מבוא

בשנת 1996 התפרקה ההתאחדות לספורט בישראל, ואיגודי הספורט יצאו לעצמאות. אירוע זה ציין את סופה של תקופה שבה שלטו בהתאחדות מרכזי הספורט, 'הפועל' ו'מכבי', שייצגו תנועות פוליטיות. פירוקה של ההתאחדות שם קץ לשליטה של קבוצת עסקנים פוליטיים במוסדות הספורט בישראל. חשיבותם של העסקנים לקיומו של הספורט בישראל הייתה ועודנה רבה; אין לתאר את הספורט בישראל ללא פעילותם של 'משוגעים לדבר', קרי העסקנים. מתנדכים אלה פעילים גם כיום, בעידן הספורט המקצועני, מתוך אהבה לתרבות הגוף ולצעירים הפעילים. העסקן נחשב, לצד המאמן, לגורם חשוב ביותר בהצלחתו של הספורטאי. תפקידו העיקרי לאפשר למאמן ולספורטאי לפעול במסגרת מסודרת שתספק להם את כל צורכיהם המקצועיים.¹ מאז קום המדינה חלו שינויים רבים בתרמיתו של העסקן. עיסוק זה, שעיקרו מתן שירות, נתפס דווקא כחוליה החלשה בספורט הישראלי.² מדוע למרות תרומתם החשובה של העסקנים עדיין נמתחת על רבים מהם ביקורת יותר מאשר על כל קבוצת מתנדכים אחרת?

הכינוי עסקן מבטא זלזול כלשהו. למושג עסקנות בעברית משמעות שונה מזו שבאנגלית למשל. המילה officials פירושה ממלאי תפקיד סמכותי ('a person who has a position of authority').³ המושג עסקנות בעברית מזוהה עם שתדלנות פוליטית ומוגדר במילון 'התעסקות בעניינים שיש בהם משום טובת הציבור דהיינו: עסקנות מפלגתית'.⁴ נושאי משרה ציבורית בתחום הספורט קיימים בכל מדינה ומדינה, אולם לפעילותם של עסקני ספורט בישראל בתקופה שבה עוסק המאמר היה אופי שחרג מתחום הספורט, כפי שמשתקף מההגדרה המילונית. ואכן מתחילת דרכו בתקופת היישוב נקשר הספורט לארגונים פוליטיים וכך היה גם לאחר קום המדינה. במאמר זה אדון בממשק שבין פוליטיקה לספורט בתקופת היישוב ולאחר קום המדינה, ובעיקר בספורט כזירת מאבק של אגודות 'הפועל' ו'מכבי' על ההגמוניה הפוליטית והאידיאולוגית.⁵ את המאבקים הללו הובילו בראש ובראשונה עסקנים משתי האגודות.

בשער המאמר:
נבחרת הנוער של
ישראל בכדורגל
בשובה מאליפות
אסיה לנוער עם
גביע הניצחון,
מאי 1972
(צילום: דוד אלדן, לע"מ)
ברקע: טקס
פתיחת המכבייה
השלישית, 1950
(באדיבות הארכיון ע"ש
צבי נשרי במכון וינגייט)

- 1 ר' לידור, 'ספורט, הינוך וחינוך לספורט', א' גור-זאב ור' לידור (עורכים), ספורט: ערכים ופוליטיקה, חולון תשס"ז, עמ' 189-206.
- 2 שם, עמ' 202.
- 3 R. Gefen & Y. Levi, *New Oxford Student's Dictionary: English-English-Hebrew*³, Tel-Aviv 2003, p. 581
- 4 א' אבן-שושן, המלון החדש, תל-אביב תש"ס, עמ' 1404.
- 5 ראו לדוגמה: ח' קאופמן, "מכבי" מול "הפועל" היווצרותו של הפילוג הפוליטי בספורט הארץ-ישראלי, ח' קאופמן וח' חריף (עורכים), תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים (עידן, 22), ירושלים תשס"ג, עמ' 89-112; הנ"ל, 'חלפו ימי ה"פיפטי-פיפטי"', פנים, 25 (2003), עמ' 10-16; הנ"ל, 'העימות בתקופת המנדט בין התאגדות הפועל ובין הסתדרות מכבי בסוגיית ההשתתפות במכביות', בתנועה, ב, 3 (תשנ"ד), עמ' 51-72; א' בן-פורת, כדורגל ולאומיות, תל-אביב 2003; ח' חריף, ציונות של שרירים: תפקידו הפוליטי של הספורט הייצוגי ביישוב ובמדינת ישראל, 1898-1960, ירושלים תשע"א; ט' בן-ישראל, מהלכה למעשה: סיפורה של תרבות הגוף בתרבות הארץ-ישראלית, תל-אביב תשע"א, עמ' 209-212.

בתהליך התהוותה של החברה הישראלית נוצרו עיליות (אליטות) חברתיות חדשות. עיליות חברתיות הן 'קבוצות קטנות של אנשים בעלי מקום בצמרת העוצמה וההשפעה'.⁶ במסווה של אידאולוגיה שיתופית-שוויונית (סוציאליסטית) נוצרו עיליות שפעלו גם מתוך אינטרסים חומריים, שעמדו בניגוד להשקפותיהן המוצהרות.

אתמקד כאן בקבוצה חברתית אחת – זו של עסקני הספורט. קבוצת עסקנים זו נוצרה בעיקר מתוך ההגמוניה המתהווה של מפא"י והייתה עילית חברתית חדשה, בתוך מוקדי הכוח של מוסדות הספורט. בהקשר זה ייבחנו יחסי העוינות ההדדיים המוצהרים של 'הפועל' ו'מכבי' מזווית שונה מן המקובל. מתברר שלמרות העוינות בין ראשי שתי האגודות נוצרה קבוצה חברתית מובחנת שחצתה גבולות פוליטיים. קבוצה זו גיבשה קווי פעולה משותפים, אימצה סממני מעמד בורגניים, ויצרה מנגנון לשימור ההגמוניה שלה.

היווצרותה של ה'עסקונה', גיבושה כקבוצה הגמונית ולאחר מכן שקיעתה משקפים תהליכים חברתיים שהתרחשו בחברה הישראלית מאז הקמת המדינה ועד שנות התשעים של המאה העשרים. המאבק בין אגודות 'הפועל' ו'מכבי' יתואר בהקשר של הפילוג הפוליטי שאפיין את החברה בישראל בעשור הראשון למדינה. אבחן כיצד מתוך הסכמים פוליטיים בין שתי אגודות הספורט הגדולות בישראל צמחה עילית ששלטה במקורות הכוח של הספורט, במשאביו הכלכליים והאנושיים ובמנגנוני הפיקוח והבקרה שלו. לבסוף אעמוד על שני אירועים שהתרחשו בספורט בישראל, ושהובילו לנפילתה של עילית הספורט.

כמהלכו של מחקר זה נתקלתי בשני קשיים עיקריים. עם פירוקה של ההתאחדות לספורט, מעוזם של העסקנים, נעלם הארכיון שלה, ובהיעדר מסמכים מנחים קשה היה לעקוב אחרי ההתנהלות של מוסד זה מיום הקמתו ועד פירוקו. פיצוי מה על מיעוט מסמכים נמצא בארכיון ע"ש נשרי ב'מכון וינגייט' ובמקורות פזורים. ועוד, האנשים שראיינתי לצורך המחקר מחזיקים בתפיסות שונות באשר לתהליך ההיסטורי שהביא לפירוק ההתאחדות ולירידת עילית ה'עסקונה' מבמת הספורט בישראל. חלקם עדיין כואבים את השינוי המבני שהתחולל בספורט בישראל, ועולה חשש שהמידע שמסרו לי הושפע מרגשותיהם. לכן נעשה שימוש בראיונות רק כדי להבין את רוח הדברים וכדי לאשש מקורות נוספים.

המאבק בין 'הפועל' ל'מכבי' בתקופת היישוב

אחד המאפיינים העיקריים של מבנה היישוב היהודי בארץ-ישראל לפני קום המדינה היה התארגנותו על פי מגזרים – מגזר פועלי, מגזר אזרחי ומגזר דתי. לענייני כאן אתמקד במחנה הפועלים ובמחנה האזרחי. מחנה הפועלים, שדגל באידאולוגיה סוציאליסטית ובמשק שיתופי, הקיף את מרבית הקיבוצים, את המושבים, את הענפים הכלכליים העירוניים ואת ארגוני השירותים הציבוריים הגדולים, שהחשוב בהם היה 'קופת חולים'. כל אלה הסתופפו תחת הגג של הסתדרות העובדים. המחנה הפועלי

6 ח' עצינוני-הלוי, מקום בצמרת: אליטות ואליטיזם בישראל, תל-אביב 1997, עמ' 19.

היה מאורגן ומגובש מאחרים, ומפלגותיו היו מאוגדות בהסתדרות הכללית. ההסתדרות הייתה יותר מאיגוד מקצועי; היא קיבלה עליה משימות מעמדיות ולאומיות ועסקה במגוון תחומים: קליטת עלייה, התיישבות, ביטחון ודאגה למכלול צרכיו של העובד, ובכלל זה מאבק לשיפור מעמדו, שכרו ותנאיו הסוציאליים של הפועל העברי. בסיועה של ההסתדרות הייתה לתנועת העבודה הגמוניה כמעט מוחלטת ביישוב בארץ ובפוליטיקה, ומצב זה נמשך שנים רבות לאחר קום המדינה. העלייה הרביעית, שהחלה בשנת 1924, תרמה להתפתחות המחנה האזרחי, הבורגני, ולהעמקת הפער בין תנועת העבודה הארץ-ישראלית לבין המפלגות האזרחיות. בשנת 1925 הוקמה גם התנועה הרוויזיוניסטית, ובקונגרסים הציוניים נוצרו עימותים בין המחנות. המחנה האזרחי היה מגובש פחות מבחינה פוליטית, וכל מפלגה בו ייצגה תחום מקצועי במגזר הפרטי. מחנה זה לא דגל בסוציאליזם, התנגד להגמוניה של ההסתדרות הכללית, ותמך בזימה פרטית ובמשטר קפיטליסטי. המחנה האזרחי התעמת עם המחנה הפועלי בשנות השלושים בעניינים חברתיים ופוליטיים.⁷

מאמצע שנות העשרים התגבשו אפוא בארץ שני מחנות עיקריים: המחנה הסוציאליסטי, שחתר לבניין חברה חדשה בארץ-ישראל בדרך חלוצית ובהון לאומי, והמחנה האזרחי, שדגל בבניין הארץ באופן ספונטני בידי עולים בעלי הון פרטי, ושלא היו לו שאיפות לשינוי פני החברה. לכאורה המחנה הגדול יותר אמור היה לזכות לשליטה פוליטית במוקדי הכוח בתנועה הציונית וביישוב,⁸ אולם אחת התופעות הבולטות במפה הפוליטית של היישוב הייתה היחס ההפוך בין עצמה כלכלית לעצמה פוליטית. הגוש האזרחי, שריכוזו בידי עצמה כלכלית, לא הצליח להתגבש לכוח פוליטי ולהיות משקל נגד למגזר הפועלי.⁹ עובדה זו גרמה למאבק תמידי בין המגזרים ביישוב, ותולדות היישוב היו כרוכות בדיון אידאולוגי נמרץ ומקיף שסיפק עילות למאבקים בתחומי חיים שונים. על רקע זה מסתבר גם הקשר בין אידאולוגיה לבין המאבק על מוסדות היישוב.¹⁰ מוסדות הספורט שיקפו את המציאות הפוליטית ביישוב והיו זירת מאבק כשאר המוסדות.

התאגדויות הספורט 'הפועל' ו'מכבי' הפכו כלי שרת במאבק האידאולוגי בין המחנה האזרחי לבין המחנה הפועלי ואף הגבירו את המאבק.¹¹ הפוליטיזציה של הספורט הארץ-ישראלי החלה בשנות העשרים, ואותותיה ניכרו גם לאחר קום המדינה. אגודת 'מכבי' הייתה ארגון הספורט הראשון שהוקם בארץ: בשנת 1906 נוסד בראשון-לציון מועדון ההתעמלות הראשון, שהיה לימים ל'מכבי' תל-אביב. מלבד סניף זה התגבשו ברחבי הארץ קבוצות 'מכבי' נוספות. בשנת 1912 הוקמה הסתדרות 'המכבי' בארץ-ישראל, בהשתתפות שלוששים ושלושה צירים מעשרה סניפים, והיא הקדימה את הקמת הסתדרות 'מכבי' העולמית, שנוסדה בשנת 1921 בקרלסברג שבצ'כוסלובקיה. תנועת 'מכבי' ארץ-ישראל הייתה

7 לסיכום נקודות הביקורת העיקריות שהעלו אנשי המחנה האזרחי כלפי מחנה הפועלים ראו: ד' גלעדי, 'תל-אביב בעלייה הרביעית', מ' נאור (עורך), תל-אביב בראשיתה, 1909-1934 (עידן, 3), ירושלים תשמ"ד, עמ' 119-120.

8 א' שפירא, 'היסטוריה מדינית של היישוב, 1918-1939', מ' ליסק, א' שפירא וג' כהן (עורכים), תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל מאז העלייה הראשונה: תקופת המנדט הבריטי, ב, ירושלים תשנ"ה, עמ' 59-60.

9 א' חלמיש, מבית לאומי למדינה בדרך: היישוב היהודי בארץ-ישראל בין מלחמות העולם, 3: חישוקיה של חברה וולונטרית, תל-אביב תשנ"ח, עמ' 65.

10 מ' ליסק, עיונים בהיסטוריה חברתית של ישראל, ירושלים תשס"ט, עמ' 15.

11 קאופמן, פיפטי-פיפטי (לעיל, הערה 5).

כנוס ה"מכבי" הראשון בירושלם, תר"פ.

דוד ילון נואם במפגן פתיחת הכינוס הראשון של 'מכבי', ירושלים 1919 (באדיבות ארכיון מכבי ע"ש יוסף יקותיאל)

חלק מתנועת המתעמלים היהודית שהוקמה בשנת 1903 בקונגרס הציוני השישי בבזל, ושהייתה ארגון-גג של כל תנועות הספורט הציוניות. 'מכבי' הציג עצמו מראש כארגון לא-פוליטי, שמטרתו לעסוק לא רק בפעילות ספורט אלא גם בהשגת יעדים לאומיים, חינוכיים וביטחוניים.¹² בהתאם לתפיסה זו שייכה עצמה הסתדרות 'מכבי' לזרם ה'ציוני כללי' בתנועה הציונית. זרם זה נשא אופי לא-פוליטי, והאידאולוגיה שלו הייתה הלאומיות הציונית בלבד – לעומת המפלגות הסוציאליסטיות, שגיבשו ערכים נוספים לדוקטרינה הציונית.¹³ עמדתו הניטרלית של 'מכבי' בשאלות פוליטיות הניעה רבים מהפעילים המרכזיים של מפלגות הפועלים לתמוך באגודת הספורט העברית הלאומית בתחילת דרכה.¹⁴

בתקופת העליות השלישית והרביעית התגבש המחנה האזרחי. הפועלים העבריים זיהו את 'מכבי' כתנועה בורגנית, המייצגת את המחנה האזרחי, ועל כן חדלו לפעול במסגרתה.¹⁵ המחלוקת בין המחנות בסוגיות של עבודה עברית, של תקציבי התיישבות ושל ייצוג במוסדות הלאומיים, הביאו בשנת 1926 להקמת ארגון ספורט נפרד לפועלים – 'הפועל'.¹⁶ 'מכבי', שהיה כאמור ארגון ספורט א-פוליטי, נדחק כמעט בכוח למחנה האזרחי, בשל טענות שהטיח בו המחנה הפועלי.

12 חריף (לעיל, הערה 5), עמ' 127.

13 ד' איש-שלום, 'הסתדרות מכבי ארץ ישראל 1906-1948', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשס"ד, עמ' 17-18.

14 קאופמן, 'מכבי' מול 'הפועל' (לעיל, הערה 5), עמ' 89-105.

15 קאופמן, העימות (לעיל, הערה 5).

16 שם.

חגיגת ספורט בעפולה, 1 במאי 1925. הסיסמה: 'בריאות העובד ערובה לנצחון המעמד' הפכה להיות סיסמת 'הפועל'

ייסוד ארגון הספורט הנפרד לפועלים היה תולדה לא רק של מצב הכוחות בארץ-ישראל, אלא גם של התפתחויות פוליטיות בספורט העולמי – היווצרותו של ספורט הפועלים הבינ-לאומי.¹⁷ בתחילת שנות העשרים נוסדה התנועה הבינ-לאומית של ספורט הפועלים סאס"י (Sozialistische Arbeiter Sport), כמענה לספורט האולימפי, שנחשב לבורגני. תנועה זו הוקמה בלוצרן שבשווייץ בשנת 1920, וכבר בשנת 1925 נמנו עמה 1.3 מיליון פועלים.¹⁸ ארגוני הספורט שהשתייכו לסאס"י קיבלו עליהם משימות כוחניות וצבאיות, במסגרת ארגונים קדם-צבאיים כדוגמת ה'שוצבונד' (Schutzbund) האוסטרי ו'פלוגות הפועל' בארץ-ישראל, ושירתו את מפלגות הפועלים בארצותיהם. בעוד 'מכבי' ראה לו מטרה לשלב את הספורט הארץ-ישראלי בארגוני הספורט העולמיים, כמו הוועד האולימפי, החליט 'הפועל', מתוך סולידריות עם סאס"י, להימנע מזיקה לארגוני ספורט בין-לאומיים, חוץ מפ"א, התאגדות הכדורגל העולמית.

הקמת אגודת הספורט החדשה הפכה את הספורט לאחת מזירות העימות ביו המחנות הפוליטיים. שתי האגודות ביקשו להגשים מטרות לאומיות. נקודת המחלוקת העיקרית הייתה מחויבותן לרעיונות אידאולוגיים שונים. 'הפועל', שלא כ'מכבי', שקם כארגון ציוני, ראה מחובתו להגשים גם יעד חברתי-מעמדי, דהיינו יצירת חברה חדשה. התאגדות 'הפועל' הגדירה את תפקיד הספורט בחברה האידאלית: 'לא ספורט לשם ספורט אלא כלי שרת לבריאות העובד ולליכודו, לתיקון הפגמים הנגרמים בעבודה, ליצירת ערנות ומצב רוח טוב ולהפגת עייפות ותשישות'.¹⁹ בפועל סייעו ספורטאי 'הפועל' בהגשמת

17 ח' קאופמן, 'חבלי הלידה של הוועד האולימפי', עת-מול, כה, 6 [152] (אלול תש"ס), עמ' 8; הנ"ל, פיפטי-פיפטי (לעיל, הערה 5).

18 ח' קאופמן, 'הזיקה הרעיונית בין ספורט הפועלים לבין התאגדות "הפועל" בתקופת המנדט', בתנועה, ג, 1 (תשנ"ה), עמ' 57.

19 בן-ישראל (לעיל, הערה 5), עמ' 137.

שתי משימות מלבד העיסוק בספורט, משימה ביטחונית ומשימה פוליטית: הכשרתם הגופנית של ספורטאים סייעה להכשרתם כלוחמים ב'הגנה', ו'הפועל' שימש גם מליצייה נאמנה ומיומנת לצורכי המאבק בתנועה הרוויזיוניסטית, שנראתה בעיני ציבור הפועלים כ'פשיזם יהודי'.²⁰

מנהיגי תנועת הפועלים בוו לפעילות ספורטיבית לשמה וראו בה פעילות מזיקה, לא יצרנית ומעוררת ריב ומדון בין העוסקים בה, וזאת בניגוד לאידאל החברותא ששלט במערכות הפועלים.²¹ לטענתם הספורט נועד להגשים יעדים פוליטיים, חינוכיים או ביטחוניים.²² דוד בן-גוריון, ראש ההנהגה של המדינה שבדרך ולימים ראש הממשלה, ייחס חשיבות לפעילות הספורטיבית ב'הפועל' משום ששימשה כהכנה לפעילות בארגון ה'הגנה',²³ וטען כי 'הספורט עם כל חשיבותו [...] אינו מטרה לעצמה אלא אמצעי'.²⁴ הספורט כשלעצמו, לטענת אנשי תנועת העבודה, לא נועד לממש רעיונות מעמדיים או לאומיים, ולכן ראו בו 'שעשוע בורגני', הבא על חשבון מילוי משימות לאומיות. ברוח זו הפרידו מנהיגי תנועת הפועלים בין ספורט המתקיים ב'הפועל' לבין ספורט המתקיים בחוגים האזרחיים, קרי ב'מכבי'. 'יש הבדל בין ספורט פועלים לבין ספורט בורגני', קבע בן-גוריון.²⁵ יעקב חזן, ממייסדי 'השומר הצעיר' ולימים ממייסדי מפ"ם וחבר כנסת, האשים את 'מכבי' שהיא מעודדת 'ספורט של בורגנים', בעוד היישוב זקוק ל'ספורט של מעמד הפועלים'.²⁶ מנהיגי הפועלים אבא חושי מצא זיקה ברורה בין אופן העיסוק בספורט לבין השקפת העולם המעמדית: 'אם נרצה לראות את ההבדל בינינו לבין ארגונים ספורטיביים אחרים אז נראה הבדל גדול. אם לכל האגודות ה"ניטראליות" [קרי "מכבי"] הספורט הוא מטרה, אז אצלנו הספורט-אמצעי לשחרור המעמד והעם [...] חברי "הפועל" צריכים להיות האש המראה את הדרך והמביא להגשמה סוציאליסטית [...] ולהיות ראשונים בין לוחמי מעמד הפועלים'.²⁷

בניגוד להתבטאויות הפומביות ניכר היה כי 'הפועל' חתר לניצחונות ולשבירת שיאים לא פחות מ'מכבי'. כדי ליישב את הסתירה בין ההלכה למעשה ניסחו את מטרת ההתאגדות כך שתאפשר את קיומן של שתי הגישות: 'מאלפים' – לאלופים'.²⁸ בדרך זו העניקו מנהיגי תנועת העבודה חשיבות לספורט לצורכי היישוב, דהיינו ספורט שימושי.²⁹ לעומתו גינו ספורט 'בורגני', שנועד לכליוי פנאי. בפועל ארגנה והפעילה התאגדות 'הפועל' את ענפי הספורט בדומה לרגם הפעולה של הסתדרות 'מכבי'.

20 ח' קאופמן, "הפועל" בתקופת המנדט (1923-1936), עבודת דוקטור, אוניברסיטת חיפה, 1993, עמ' 298.

21 י' שורק, 'תרבות הגוף במשנתם של אבות התנועה הציונית', קאופמן וחרוף (לעיל, הערה 5), עמ' 21.

22 ח' קאופמן, 'היבטים ספורטיביים בתולדותיהם של אישים בהנהגה הלאומית', החינוך הגופני והספורט, נג, 1 (תשנ"ח), עמ' 27.

23 י' גולדשטיין, 'המעורבות הפוליטית של הפועל: פרשת איגוד הסדרן', קאופמן וחרוף (לעיל, הערה 5), עמ' 133.

24 ש' טבת, קנאת דוד: חי דוד בן-גוריון, ג: הקרקע הבורע, ירושלים ותל-אביב 1987, עמ' 37.

25 יומן בן גוריון, 19 בינואר 1933, הבלוג של בן-גוריון (www.bengurionblog.blogspot.com, נצפה ב-9 ביוני 2010).

26 גולדשטיין (לעיל, הערה 23), עמ' 119.

27 שם, עמ' 138.

28 חרוף (לעיל, הערה 5), עמ' 145.

29 ט' בן-ישראל, 'בין "ספורט טהור" ל"ספורט שימושי": תרבות הגוף וההגנה העברית בארץ ישראל לפני קום המדינה',

דור לדור, לב (תשס"ח), עמ' 14.

היווצרותה של עילית העסקנים

שנותיה הראשונות של מדינת ישראל התאפיינו בין השאר במחלוקות פוליטיות; שואת יהודי אירופה, מלחמת העצמאות והקמת המדינה לא איחדו את העם. בעשור הראשון נשלטה המדינה במידה רבה על ידי הפוליטיקה הפנימית, ולא התנהלה על פי שיקולים כלכליים, בין-לאומיים וכדומה, בדומה למצב בתקופה שלפני הקמת המדינה, שבה הייתה לפוליטיקה חשיבות עליונה.³⁰ המעבר מיישוב למדינה לא ערער את מעמדה המרכזי של תנועת העבודה. רעיונות השוויון והשיתופיות עדיין רווחו בשנותיה הראשונות של המדינה, ובמרכז ההוויה הישראלית הועדפה הקבוצה על הפרט. ואולם באותה תקופה איבדה החלוציות בהדרגה את זוהרה, בין היתר בשל עלייתם של המוני עולים מצפון אפריקה ומאסיה. החלוציות, בגרסה הסוציאליסטית הרווחת, הייתה זרה לעולים החדשים. עובדה זו לא הפריעה לתנועת העבודה להמשיך לראות בחלוציות את האמצעי היעיל ביותר להתמודד עם האתגרים הלאומיים.

לקראת סוף העשור הראשון למדינה דעכו בהדרגה הרעיונות הסוציאליסטיים, והתבטאויותיהם האידאולוגיות של פעילי ציבור בנושא המעמדי לא נשמעו עוד בחיי היום-יום. הסוציולוג אמיר בן-פורת טען שהגורם העיקרי לכך היה הקמתה של מפלגת רפ"י, אירוע פוליטי שביטל את הזיקה בין ציונות לסוציאליזם והחליף אותם בציונות וממלכתיות.³¹ הממלכתיות העניקה לגיטימציה לעלייתן של תפיסות נאו-ליברליות, שכללו יזמה חופשית וכלכלה חופשית. בתקופה זו היה מגזר הבורגנות הישראלית גדול יחסית, חסר סולידריות מעמדית ולמעשה פתוח לכל הציבור ולתומכי כל המפלגות.³²

בעשור השני למדינה השתנו פני החברה. עם התבססותה של המדינה הפכה החלוציות לנוסטלגיה ונותרה כצופן תרבותי של חלק קטן והולך בחברה.³³ תחת מעטה של אידאולוגיה סוציאליסטית החלו להיווצר מעמדות חברתיים חדשים. בתקופה זו הגביר המעמד הבינוני החדש את אחיזתו בפוליטיקה והפך להגמוני בחברה הישראלית.³⁴ התהליך המואץ של התהוות חברה קפיטליסטית בישראל נבע בין היתר מהיחלשותה של ההגמוניה הפוליטית של תנועת העבודה ובעיקר של מפא"י.³⁵ ההיסטוריון אילן גור-זואב תיאר את השינויים שהתחוללו בחברה הישראלית: 'הרוח האינסטרומנטליסטית-האינדיבידואלית-הקפיטליסטית, שנכנסה בסערה [...] הרפה מכאן והלאה את האידיאלים של ההקרבה העצמית למען הקולקטיב [...] במקומן הועלו על נס "ההצלחה", וכל מיני טובות הנאה פרטיות, נפשיות וחומריות'.³⁶

30 א' בן-פורת, 'אופיום להמונים: כדורגל ולאומיות עם הקמת המדינה', גור-זואב ולידור (לעיל, הערה 1), עמ' 131-160, בייחוד עמ' 139-140.

31 א' בן-פורת, כיצד נעשתה ישראל קפיטליסטית? חיפה תשע"א, עמ' 187.

32 א' בן-פורת, היכן הם הבורגנים ההם? תולדות הבורגנות הישראלית, ירושלים תשנ"ט, עמ' 119.

33 ד' גוטוויין, 'השורשים הניאו-ליברליים של תנועת העבודה', חברה, 51 (2012), עמ' 22-24.

34 בן-פורת (לעיל, הערה 32), עמ' 116.

35 בן-פורת (לעיל, הערה 5), עמ' 97-98.

36 א' גור-זואב, 'ספורט ערכים ופוליטיקה בעידן הגלובליזציה הקפיטליסטית (מבוא)', גור-זואב ולידור (לעיל, הערה 1), עמ' 1-46, בייחוד עמ' 19-20.

המשלחת הראשונה של ישראל למשחקים האולימפיים, הלסינקי, אפריל 1952 (צילום: פריץ כהן, לע"מ)

התהליכים שהתחוללו בחברה הישראלית חלחלו גם לספורט. בשנים הראשונות למדינה ניתן דגש באופן טבעי להתאוששות מהמלחמה ולהתמודדות עם קשיי הקיום. פעילות הספורט בארץ הייתה בלתי סדירה, כמעט משותקת. המוטיווציה של הספורטאים אמנם הייתה גבוהה, אולם יכולתם להתמקד בעיסוק בספורט הייתה מוגבלת. אף על פי כן הוטלה על ספורטאי ישראל בשנותיה הראשונות של המדינה משימה לאומית, שחרגה מן העיסוק בפעילות גופנית גרדא. משלחות ספורט נדרשו לייצג את ישראל בזירה הבינ-לאומית, כחלק ממסע תעמולה להכרה במדינה הצעירה, וכדי לחזק את הקשר בין יהדות העולם למדינת ישראל.³⁷ הספורטאים נשאו בעלויות של ההשתתפות באימונים, בתחרויות ובייצוג ישראל בחו"ל, ומבחינה זו היה המשך לרוח החלוצית מתקופת היישוב. אולם מתחת לפני השטח החל להיסדק האתוס הסוציאליסטי, שאפיין את המדינה שבדרך. בשנת 1960 תיאר חבר הוועד האולימפי כיצד משפיעה רוח הזמן על הספורט במדינה: 'עתה נושבות רוחות חדשות. אנו מדינה עצמאית, הכול נוסעים בקדילקים, טסים ומתארחים במלונות פאר בחו"ל כדי לייצג בכבוד את מדינת ישראל'.³⁸

37 חריף (לעיל, הערה 5), עמ' 282-302.

38 הוועד האולימפי בישראל אל ועדת הכנסת לענייני החינוך הגופני, 'המשחקים האולימפיים מהם?', אמ"ו, תיק AD 1.19.0013.

הקיסוב הפוליטי בחברה הישראלית השפיע על מבנה הספורט בארץ, והוא נותר מפולג כשהיה. אגודות הספורט נאבקו זו בזו לא רק על הבכורה בספורט, אלא הפכו כלי שרת במאבק האידאולוגי. המאבק שניטש בין 'הפועל' ל'מכבי' הביא לא אחת לשיתוק חיי הספורט בארץ. הוא התרכז בעיקר בשליטה במוסדות הספורט של המדינה, כמו ההתאחדות לספורט, ההתאחדות לכדורגל והוועד האולימפי. מאבקי הכוח הפוליטיים מנעו את פתיחתן של הליגות הסדירות ועיכבו במשך חודשים את הקמתן של הוועד האולימפי הישראלי, משום שכל מרכז ספורט הקים לו ועד אולימפי משלו. השאיפה לקיים פעילות ספורט בהתערבות פוליטית מזערית יצרה חלון הזדמנויות היסטורי.³⁹

בשנת 1951 נחתם הסכם בין אגודות 'הפועל' ו'מכבי'. ההסכם, שכונה 'פיפטי-פיפטי', קבע כי הנהלת ההתאחדות לספורט תהיה שקולה, כלומר שישה עסקנים מ'מכבי' ושישה מ'הפועל'. על פי ההסכם מונו להתאחדות לספורט שני יושבי ראש, שני מזכירים ושני גזברים, והם התחלפו ביניהם כל שלושה חודשים. נבחרות ישראל בענפים השונים הורכבו על פי מפתח פוליטי ולא על פי הישגיהם של הספורטאים, וההסכם חל גם על הוועד האולימפי ועל ההתאחדות לכדורגל. מציאות זו שמה את הספורט הישראלי ללעג ולקלס בארץ ובחו"ל,⁴⁰ אולם באווירת הימים ההם היה ההסכם בבחינת הרע במיעוטו. הוא הביא לשביתת נשק זמנית בין אגודות 'מכבי' ו'הפועל' ואפשר לנהל את מוסדות הספורט ואת הליגות בענפי הספורט השונים.⁴¹ ההסדר חייב את מרכזי שתי האגודות להידבר ולהגיע לפתרונות מוסכמים. דווקא ההעברה התכופה של התפקידים הבכירים במוסדות הספורט מצד לצד תרמה להתנהלות תקינה, מפני שכל אחד מהצדדים חשש לנצל את שלטונו הזמני לטובתו בידעו שלאחר זמן מה יוחלף.

הסכם ה'פיפטי-פיפטי' גיבש את העסקנים משני הצדדים לקבוצה בעלת כוח רב. קבוצה זו, שעמדה בראש מוסדות הספורט בארץ, שאבה את כוחה מהאיזון בין המרכזים ומשיתוף הפעולה של חבריה, והיה לה אינטרס מובהק לשמר את האיזון גם במחיר של פגיעה בספורט. שיתוף הפעולה הכפוי בין עסקני 'הפועל' ו'מכבי' הפך עד מהרה לשיתוף פעולה מרצון למען אינטרסים משותפים. האפשרות להפיק תועלת הדרדית מהמצב הקיים גיבשה את העסקנים משני המחנות לקבוצה הגמונית שחצתה השקפות פוליטיות. הסכם ה'פיפטי-פיפטי' בוטל בשל עדיפותו המספרית של 'הפועל', אך למרות ביטולו המשיכו עסקני המרכזים לשתף פעולה על חשבון המרכזים הקטנים, 'בית"ר' ו'אליצור'. עסקני שני הזרמים העיקריים של החברה הישראלית, האזרחי והפועלי ('מכבי' ו'הפועל' בהתאמה), נמנו עם העילית החדשה שקמה לספורט הישראלי. היווצרותה של העילית נבעה בין היתר מנגישותם של משאבים חברתיים נחשקים, כגון נסיעות לחו"ל, קוקטיילים וכיבודים שונים. למרות השקפות העולם המנוגדות יחסי העבודה היום-יומיים של עסקני 'הפועל' ו'מכבי' היו תקינים. גם כאשר היו חילוקי דעות נמצאו לבסוף פתרונות ברוח ספורטיבית ומתוך שותפות – על כך העידו עסקני שני

39 קאופמן, פיפטי-פיפטי (לעיל, הערה 5).

40 ע' גיל, סיפורו של 'הפועל': חמישים שנה להתאגדות 'הפועל', תל-אביב 1977, עמ' 373.

41 ראו בהרחבה: קאופמן, פיפטי-פיפטי (לעיל, הערה 5).

המרכזים.⁴² כל בעל תפקיד בהתאחדות לספורט הקציב כספים לענפים שהיו בשליטה מובהקת של הצד השני, וזאת בתמורה לתקצוב ענפי ספורט שהיו בשליטת המרכז שלו. כך למשל הקציב 'מכבי' סכומי כסף גדולים לפיתוח ענף הכדורעף, שהיה בשליטת 'הפועל'.⁴³ ההסדר בין המרכזים, שהיה מעוגן בהסכם ה'פיפטי-פיפטי', השתלם לעסקני שני הצדדים והיה מקובל על הכול.

אברהם ויינשל, חבר ועדת הבוררות של ההתאחדות לספורט בשנת 1963, ראה באור חיובי את התהוותה של עילית העסקנים המשותפת לשני המרכזים: 'ברו"ח שנערך ע"י רב אלוף דורי נאמר, שההסכם הנ"ל יצר משטר של "שמור לי ואשמור לך". אני, כשלעצמי, אינני רואה כל פגם במשטר הזה'.⁴⁴ גם חיים ויין, מראשי 'מכבי', סיכם בחיוב לאחר עשור את ההסכם השקול שהביא לכינונה של קבוצת העסקנים כקבוצה הגמונית: 'במשך עשר שנים התנהלה הפעולה הספורטיבית בצורה טובה ומשביעת רצון ומתוך הבנה ועל כך יעידו אלה שעמדו בראש במשך אותה התקופה. למען האמת פרצו מדי פעם אי הבנות שהיו מסתדרות על נקלה'.⁴⁵

המפתח למועדון היוקרתי של עסקני הספורט היה היכרות אישית. קבוצת העילית התפתחה בדרך של חבר מביא חבר, והאמון האישי בין חבריה היה בסיס לקיומה ולשימורה. כך לדוגמה צורף יעקב (קובה) וילן, ממפקדי ה'הגנה' בעבר, לקהילת עסקני הספורט:

הייתי פעיל במפ"ם. חיים גלובינסקי שהיה בסולל בונה עבר כאן באזור והתיידדנו [...] מפ"ם רצתה מעמד במועצות הפועלים ורצתה את תיק הספורט. ואז גלובינסקי אמר שאם תתנו לו את קובה, שאז הייתי גזבר הקיבוץ, הוא יהיה גזבר ההתאחדות לספורט. הלכתי לחיים שהיה אז קשור עם הטוטו ושאלתי אם יעזור לי והוא בלחיצת יד, שהייתה אז חשובה יותר ממסמך, הסכים [...] מ'1964 עד 1968 הייתי גזבר ההתאחדות לספורט.⁴⁶

להתנהלותם של עסקני הספורט של 'מכבי' ושל 'הפועל' היו קווי דמיון ורק עניינים אידאולוגיים הציבו אותם משני צדיו של המתרס הפוליטי. רבים מהם נולדו במזרח אירופה, בעיקר ברוסיה ובפולין.⁴⁷ מרביתם עסקו בפעילות ספורט ברמה חובבנית ועם פרישתם החלו למלא תפקידים שונים בארגוני הספורט ובפיקוח על החינוך הגופני. במקביל מילאו תפקידים פוליטיים, שלא היו קשורים ישירות לספורט, ורובם לא העפילו לעמדות פוליטיות בכירות בהנהגה הלאומית.⁴⁸ חלקם פעלו באגודת 'מכבי' בחוץ לארץ ועברו לאחר עלייתם ארצה ל'הפועל'.⁴⁹ במהלך השנים התקדמו והחלו למלא תפקידים ברמה ארצית. לעתים עברו מתפקיד אחד לאחר, אולם בדרך כלל איישו בעת ובעונה

42 ראו לדוגמה את עדותו של ש' זיסמן בפני ועדת דורי, 'מסקנות והמלצות לגיבוש פתרונות לבעיות ההתאחדות לספורט בישראל', 1963, עמ' 17, וכן את הערתו של ע' גיל לעניין זה שם, אמ"ו, תיק 1.10.23.

43 ראו: טענות 'מכבי' בפני ועדת דורי, 'נגד השתלטות על הספורט', חוברת א, עמ' 11, אמ"ו, תיק 1.10.23.

44 מכתבו של ויינשל מצורף לחוברת 'מסקנות והמלצות לגיבוש פתרונות לבעיות ההתאחדות לספורט בישראל', 1963, עמ' 3, אמ"ו, תיק 1.10.23.

45 ח' ויין, טיעוני 'מכבי' בפני ועדת דורי, עמ' 3, אמ"ו, תיק 5.10/24.

46 ריאיון עם קובה וילן, 19 ביוני 2001, אמ"ו, תיק ראינות.

47 ראו לדוגמה קורות חייהם של עסקנים מרכזיים, אמ"ו, תיק 1.09/123.

48 קאופמן (לעיל, הערה 22), עמ' 27.

49 ראו בהרחבה: קאופמן, העימות (לעיל, הערה 5).

הוועד האולימפי הראשון של ישראל, 1952. עומדים משמאל: איסר בן-צבי, ד"ר מ' הרניק, מרדכי בן-דרור, מרדכי זיליסט, חיים גלובינסקי, יוסף יקותיאלי, נחום הרצברג, זלמן רוסצקי. יושבים משמאל: גאורג פלש, נחום חת, מרדכי קיזרון (ממשרד החוץ), אבא חושי, ברוך לין (צילום: פוטו עטר. באדיבות הארכיון ע"ש צבי נשרי במכון וינגייט)

אחת מספר תפקידים וכך שלטו במשאבים רבים. הכרת התקנון והמערכת הביורוקרטית של ארגוני הספורט – 'הפועל', 'מכבי', ההתאחדות לספורט, הוועד האולימפי ורשות הספורט – העניקה להם כוח רב. פעילות של עסקן במספר מוסדות ספורט בזה אחר זה או במקביל הייתה נורמה מקובלת לפני קום המדינה והמשיכה להיות מקובלת אחרי הקמתה. הדוגמאות שיוכאו להלן ממחישות כיצד איישו עסקנים מעטים יחסית את תפקידי המפתח בספורט הישראלי.

יוסף יקותיאלי, יליד רוסיה, היה הדמות הבולטת ביותר בקרב העסקנים בתקופת היישוב. הוא הגה וייסד את משחקי המכבייה והיה הרוח החיה בהקמת מוסדות הספורט בארץ. יקותיאלי היה אב-טיפוס של עסקן המכהן בתפקידים רבים. בין השאר כיהן כחבר בהתאחדות לכדורגל, בוועד האולימפי הארץ-ישראלי ובהתאחדויות של ענפי ספורט שונים – וברבות מהן היה חבר בו זמנית. נחום חת, יליד רוסיה, היה חבר הוועד הלאומי לפני קום המדינה, ולאחר קום המדינה נבחר לכנסת מטעם 'ציונים כלליים' והיה חבר במספר ועדות. בהיותו יושב ראש 'מכבי' חיפה נבחר לנשיא הסתדרות 'מכבי' בארץ ולנשיא 'מכבי' העולמי. בשנות החמישים כיהן כיושב ראש הוועד האולימפי הישראלי. שלום זיסמן, יליד פולין, פעל בעת ובעונה אחת בזירה הפוליטית ובזירת הספורט. הוא כיהן כסגן ראש עיריית רמת-גן וכחבר כנסת מטעם 'ציונים כלליים'. בהיותו פעיל מרכזי בתנועת 'מכבי' כיהן

כיושב ראש הנהלת התנועה ואף כיושב ראש הוועד האולימפי מטעמה. חיים ויין, יליד רוסיה, היה פעיל בהקמת מוסדות הספורט בארץ לפני קום המדינה, ואחרי קום המדינה היה ממארגני המכביות, כיהן כסגן יושב ראש הוועד האולימפי, כמנהלה הראשון של ה'מדרשה למורי ההתעמלות' וכחבר בוועד המנהל של 'מכון וינגייט'. יהושע אלוף, יליד רוסיה הלכנה, היה ממייסדי ההתאחדות לספורט, הוועד האולימפי, ארגון מורי החינוך הגופני ו'מכון וינגייט'. רוברט אטלס נולד בברלין ועלה לארץ בעלייה החמישית. הוא נתמנה לתפקיד מנהל הספורט של 'מכבי' גרמניה, ולאחר שעלה ארצה נבחר לתפקיד מנהל הספורט של 'מכבי' העולמי. וכן היה במשך שש-עשרה שנים חבר בוועד האולימפי הישראלי ובוועדת האתלטיקה הארצית.⁵⁰

ישראל כרמי, יליד פולין, היה ממקימי ההתאחדות הארץ-ישראלית לכדורגל וכיהן כמזכיר של מרכז 'הפועל' וכיושב ראש ההתאחדות לספורט בשנים 1951-1959. רפאל פנון, יליד פולין, כיהן כמפקח על החינוך הגופני וכחבר הנהלת ההתאחדות לספורט, והיה יושב ראש איגוד ההתעמלות ופעיל ב'מכון וינגייט'. שמואל ביאליק, יליד פולין, ממפקדי 'פלוגות הפועל', שימש בשנות השישים יושב ראש ההתאחדות לספורט, ובמקביל היה חבר בוועד האולימפי הישראלי.⁵¹ עמנואל גיל, יליד ליטא, החל את פעילותו הספורטיבית ב'מכבי', ובשל השקפותיו הפוליטיות עבר לפעילות ב'הפועל'. לאחר קום המדינה כיהן כמזכיר כבוד של ההתאחדות לספורט, כחבר מזכירות של מרכז 'הפועל', כיושב ראש ההתאחדות לספורט וכחבר הוועד האולימפי.

יצחק פנאי, יליד וילנה, החל את פעילותו בארגון הספורט בחיפה ובשנת 1954 נבחר למזכ"ל 'הפועל'. בשנות השישים כיהן כיושב ראש הוועד האולימפי הישראלי ולאחר מכן כיושב ראש ההתאחדות לכדורגל.⁵² שמואל ללקין עסק בצעירותו בטניס שולחן, כדורגל וכדורסל. בשנת 1962 מונה למזכ"ל ההתאחדות לספורט, במקביל לפעילותו באיגוד הכדורסל, ומילא את התפקיד עד פירוק ההתאחדות, בשנת 1996. בשלושים וארבע שנות פעילותו בהתאחדות צבר ללקין כוח רב והיה לאחד האנשים החזקים בספורט הישראלי.⁵³ חיים גלובינסקי גילם בדמותו ובפועלו את העסקן הישראלי המובהק והיה בשלושת העשורים הראשונים של המדינה מהבכירים שבעסקני הספורט. ידיו היו בכול: הוא היה ממייסדי 'הפועל' ומראשיו, יושב ראש ההתאחדות לכדורגל בשנים 1954-1956, יושב ראש איגוד הכדורסל, חבר הנהלת ההתאחדות לספורט ומזכיר הוועד האולימפי הישראלי. נוסף על תפקידים אלה כיהן כחבר 'המועצה להסדר ההימורים בספורט' ('מועצת הטוטו'), גוף שאיגודי הספורט היו (ועדיין) תלויים בהקצבותיו. תפקידים אלה, ובעיקר האחרון, העניקו לו כוח פוליטי רב. נוסף על כך הוא היה מיווד עם ראשי הוועד האמריקני למען הספורט בישראל, וריכז למעשה את העברת תמיכתם לענפי הספורט בארץ.⁵⁴ יוסף ענבר עמד בראש מוסדות הספורט המרכזיים בישראל:

50 אמ"ו, תיק 163 19.3.ADI.

51 אמ"ו, תיק 1.09/123.

52 ריאיון עם בתיא אור ואוריאל זמרי, 21 במרס 2003, אמ"ו, תיק ראינות.

53 ריאיון של ישראל פז ואוריאל זמרי עם שמואל ללקין, 18 בפברואר 2001, אמ"ו, תיק ראינות.

54 ש' לדני, ההליכה לאולימפיאדה: אוטוביוגרפיה של אלוף העולם בהליכה ל-100 ק"מ ומחזיק בשיא העולמי ל-50 מייל, עומר 1996, עמ' 147.

הוועד האולימפי, ההתאחדות לכדורגל, איגוד הכדורסל ומרכז 'הפועל'. יצחק אופק (פוקס) כיהן כיושב ראש הוועד האולימפי וכיושב ראש ההתאחדות לספורט והיה מנכ"ל 'הפועל'. כוחם של העסקנים גדל כאשר מילאו תפקיד גם ב'מועצה להסדר ההימורים בספורט', המקצה כספים למוסדות הספורט בישראל. סקר שעשה ההיסטוריון אוריאל זמרי בתחילת שנות השבעים בשבע מדינות אירופיות העלה שתלותם של מוסדות הספורט בישראל בכספי ההימורים גדולה ללא השוואה מן הנורמה המקובלת במדינות אלה.⁵⁵ ואמנם עסקני ספורט בישראל שמילאו תפקידי מפתח ב'מועצת הטוטו', צברו כוח פוליטי רב בזכות שליטתם בהיבט הפיננסי. במקרים רבים נוצל כוח זה לביצור מעמדם, לקידום של מקורבים במערכת הפוליטית-הספורטיבית, לשיגורם של עסקנים עמיתים לחו"ל ולנגישות לכיבודים שונים. ניצולו של התפקיד הכפול שמילאו העסקנים – כמי שמקציבים כספים וכמי שנהנים מהם – היה מנושאי הביקורת החמורה של דו"ח ועדת עציוני, שקמה בשנת 1971.

טקס פתיחת משחקי המכביה, חברי תנועת 'מכבי ישראל' צועדים אל האצטדיון, אפריל 1946 (צילום: זולטן קלוגר, לע"מ)

55 א' זמרי, זיכרונותיו של איש ספורט, תל-אביב 1995, עמ' 119.

דוד בן-גוריון
'ועסקני' מכבי'
בפתיחת המכבייה
החמישית,
ספטמבר 1957
(באדיבות הארכיון ע"ש
צבי נשרי במכון וינגייט)

באוור, בים וכיבשה

הקבוצה החברתית החדשה של עסקני הספורט לא שאפה לחסל את הסדר הקיים או לגשר על הקיטוב הפוליטי; היא צמחה מתוך אינטרסים משותפים של בעלי ההגמוניה משני המחנות. קבוצת העסקנים חצתה קווים פוליטיים ואידאולוגיות כדי לאפשר נגישות למקורות הכוח. הכוח שצברו העסקנים מקורו היה בין היתר בקשריהם עם דמויות פוליטיות בעלות השפעה. הסתופפותם עם בעלי שררה אפשרה להם ליצור קשרים ולחזק את מעמדם. ואמנם העסקנים ייחסו חשיבות גדולה לנוכחותם ולנראותם בטקסים שונים.

טקסים מבטאים השקפת עולם, ובעזרתם נוצרת מסורת של חברה.⁵⁶ ברוח זו יש לראות בהשתתפות בטקסים מרכיב בתהליך היווצרותה וגיבושה של קבוצת העסקנים. אירועים אלה היו גם הזדמנות להעלאת קרנם של העסקנים בעיני הציבור. המכביות, שהן אירוע הספורט הבין-לאומי

56 ר' חכם, 'טקסים וריטואלים', א' יפתח (עורכת), תיגר: מרד, חופש ויצירה, תל-אביב 1990, [http://lib.cet.ac.il/pages/](http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=2189), (נדלה ב-10.1.2016).

הגדול ביותר בישראל, היו במה ציבורית שבה יכלו העסקנים ליהנות מיוקרה ומכיבודים. לפני כל מכבייה התנהלו דיונים באשר לנוכחותם של העסקנים בטקסים ומיקומם בהם לצד הפוליטיקאים. אירוע שהיה במכבייה השמינית, בשנת 1969, בולט בקיצוניותו וממחיש כיצד גבר הרצון לזכות בקרבה לפוליטיקאי על כל שיקול אחר. המכבייה עמדה להינעל בטקס מרשים בנוכחותה של ראש הממשלה גולדה מאיר. שנים־עשר ספורטאים וספורטאיות שזכו במדליות זהב נבחרו לקבל את פני האורחת. אך ערב הטקס החליטו שלושים ואחד חברי הוועדה המארגנת כי את פני ראש הממשלה יקבלו לא זוכי המדליות אלא הם עצמם. התפטרותו של הממונה על הטקסים במכבייה משה גלעד לאות מחאה לא שינתה את ההחלטה.⁵⁷

הגורם שאיחד את העסקנים היה טובות ההנאה שהפיקו משיתוף הפעולה ביניהם ובפרט נסיעות לחו"ל. העיתונאי אליעזר רואי זיהה את התהוותה של התופעה כבר בשנת 1952: 'בארצנו נתגבשה "כת מקצועית" כזו המטפחת "ספורט" לצרכי נסיעותיה, ותו – לא'.⁵⁸ הנסיעות לחו"ל נתפסו כסממן של תרבות בורגנית וכביטוי של נהנתנות, שהיו זרים לחברה הישראלית, שזה לא כבר קמה. יש לזכור כי שנותיה הראשונות של המדינה התאפיינו בקשיים כלכליים. רוב המשאבים הופנו לצרכים הקיומיים ולקליטת גלי העלייה ההמונית, שהיו נטל כבד,⁵⁹ ובשנים 1949–1959 הונהגה מדיניות צנע – קיצוב מצרכים חיוניים ופיקוח על מחיריהם. לכן בעשור הראשון של המדינה היו נסיעות לחו"ל גמול נחשק ביותר. העסקנים שבו לישראל עם מזוודות מלאות במצרכים שבאותם ימים לא ניתן היה לרכושם בשוק המקומי. כל מסע לחו"ל הפך למסע קניות פרטי עבור בני משפחה וחברים.⁶⁰ גם לאחר תקופת הצנע היו הנסיעות לחו"ל גורם משיכה עבור העסקנים. לעתים קרובות העדיפו איגודי הספורט לאייש את המשלחות בעסקנים על פני מלווים מקצועיים, וכדי לא להפר את האיזון הפוליטי בין 'מכבי' וה'הפועל' הקפידו המרכזים לאייש את המשלחות בשני מלווים, אחד מכל מרכז, והדבר הפך לנוהג מקובל. בהמשך על מנת לחסוך בעלויות הוצע כי יונהג תור נסיעות בין העסקנים באופן שכל משלחת תלווה על ידי עסקן אחד.⁶¹ העסקנים הוותיקים, הן מ'מכבי' והן מ'הפועל', הקפידו לחלק ביניהם את הנסיעות כך שמי שלא היה פעיל לפחות שנתיים לא יצא.⁶² המשחקים האולימפיים היו יעד מועדף מבחינת העסקנים, ומדי ארבע שנים התקיים מאבק על הזכות להצטרף למשלחת הרשמית למשחקים. כאשר התמלאה מכסת המלווים הרשמיים במשלחת מצאו העסקנים דרכים בלתי רשמיות להסתפח אליה. ביולי 1952 התקיימו המשחקים האולימפיים בהלסינקי, ולראשונה ייצגו ספורטאים ישראלים, עשרים ושישה במספר, את המדינה במשחקים. איש לא ציפה להישגים משמעותיים בתחרויות; המטרה העיקרית הייתה ייצוג המדינה ב'אופן ראוי'. העיתונות צפתה מראש את הכישלון ואת האחראים לו: 'אלה הם פני הדברים בספורט הישראלי.

57 'ספורטאי המכביה ה־8 עולים היום לירושלים', מעריב, 6 באוגוסט 1969, עמ' 5.

58 א' רואי, 'עיתונאים מחוץ לתחום', דבר, 27 ביולי 1952, עמ' 3.

59 ד' גלעדי, ישראל בעשור הראשון, 5: מצנע לצמיחה כלכלית, תל-אביב תשס"ב, עמ' 14.

60 א' בן-פורת, ממשחק לסחורה: הכדורגל הישראלי, 1948–1999, קריית שדה-בוקר תשס"ב, עמ' 97.

61 י' גבאי, 'מסע האתלטים בתורכיה', דבר: השבוע, 31 באוגוסט 1956, עמ' 19.

62 ריאיון עם ללקין (לעיל, הערה 53).

עסקנים צרי עין, שאין להם מושג בספורט, תפסו כסאות לא להם, השתלטו על מוסדות הספורט בישראל ועושים בהם כבתוך שלהם. לכן עומד גם הספורט כולו בארצנו על רמה נמוכה, לכן, גם אין לנו סיכויים כלשהם לצאת בכבוד להלסינקי ולכן גם לא התכוננו בעוד מועד לאולימפיאדה, כמו שזה נעשה בכל ארצות תבל'.⁶³ ואמנם כשחזרה המשלחת ארצה היו מי שראו בהופעתה כישלון חרוץ בשל מחדלי מנהיגות של המלווים.

בעקבות הביקורת הוקמה ועדת בירור ממשלתית לבדיקת ההאשמות שהוטחו כלפי חברי המשלחת. חברי הוועדה, לוי יצחק, שלמה סוחר וחיים דגן, קבעו שהרושם שהתקבל באשר למספר המלווים המוגזם נוצר בשל הסתפחותם של עסקני ספורט שהגיעו בדרכים שונות לכפר האולימפי. אלה הצטרפו למשלחת כחלק בלתי נפרד ממנה ונהנו ממנעמי הכפר ומאירוח הקהילה היהודית במקום.⁶⁴ הוועדה פסקה שהמספר הרשמי של המלווים, שמונה, לא היה חריג, וקביעה זו נתנה לגיטימציה לנסיעת מספר מופרז של עסקנים בעתיד. בשנת 1956 התקיימה האולימפיאדה במלבורן אוסטרליה. בשל העלות הגבוהה יצאו למשחקים שלושה ספורטאים בלבד, ואליהם הצטרפו שני ראשי משלחת על פי מפתח פוליטי: גלובינסקי מ'הפועל' ומרדכי בן-דרור מ'מכבי'. הנוסחה של שני ראשי משלחת נשמרה גם במסעי נבחרות ישראל בענפים שונים. עיתונאי שסיקר את מסע נבחרת ישראל לטורניר בין-לאומי בטורקיה בשנת 1965 הציע שלנוכח מספר העסקנים המוגזם שהתלווה למשלחת יש 'לפתור את בעיות ה"פיפטי-פיפטי"', להנהיג תור בין העסקנים, באופן שכל משלחת תלווה על ידי עסקן אחד'.⁶⁵

בשנת 1960 התקיימו המשחקים האולימפיים ברומא. המשלחת הישראלית הרשמית מנתה עשרים ושמונה חברים, שבעה מהם עסקנים רשמיים.⁶⁶ בתקופה שלפני היציאה למשחקים עסק גלובינסקי בארגון יציאתה של משלחת עסקנים גדולה בלתי רשמית. היה צורך לארגן עבורם כרטיסים לאכסניה ולתחרויות, ולשם כך פנה גלובינסקי לקהילה היהודית, וזו הציעה רק מספר מצומצם של מקומות לינה בכית היתומים הקהילתי.⁶⁷ למרות הקשיים יצאה משלחת גדולה של עסקנים ונשותיהם. הנסיעה לחו"ל, הביקור באטרקציות התיירותיות וכמובן מסע הקניות היו למעשה תכליתה העיקרית של הנסיעה. הגדילו לעשות נשות העסקנים. היסטוריון הספורט זמרי תיאר את השערורייה: 'העובדה שנשות העסקנים לקחו את הרכב, שהיה אמור ללוות את האתלטיות, כדי לעשות קניות וכתוצאה מכך הגיעו האתלטיות באיחור לתחרויות וגם לקחו את הרכב שהיה צריך ללוות את רוכבי האופניים שטעו בדרך והגיעו לקו הסיום ולא לקו הפתיחה'.⁶⁸

שנה לפני המשחקים האולימפיים במקסיקו קמה שערורייה באשר למסעה של נבחרת הכדורסל הלאומית לאלופות אירופה. המאמן רלף קליין פנה לאיגוד בבקשה לצרפו כעוזר מאמן לנבחרת.

63 ח' אברהם, 'קברניטי הספורט בישראל', חרות, 4 במאי 1952, עמ' 3.

64 דו"ח הוועדה לבירור פרשת הופעתה של משלחת ישראל באולימפיאדה ה-15, אה"מ, תיק ג-5548/03.

65 י' גבאי, 'מסע האתלטים בתורכיה', דבר, 31 באוגוסט 1956, עמ' 30.

66 'ישראל בפעם החמישית באולימפיאדה', אמ"ו, תיק 19 15 ADI.

67 ח' גלובינסקי אל בריתנא, 29 ביוני 1959, אמ"ו, תיק 1.19/6.

68 ריאיון של אורי זמרי ובתיאור אור עם יצחק פנאי, 21 בינואר 2003, אמ"ו, תיק ראיונות.

מכסיקו קורצת לעסקנים

לא פחות מ-11 עסקני-ספורט עומדים להצטרף למשלחת ישראל למשחקים האולימפיים – ועוד הודו נטויה...

לאור כל זאת נראה, שכראי לחסור לקופה מוסדות הספורט סכום של כ-30 אלף ל"י ויש לשגר למכסיקו רק 4 ע"קנים: 2 שיצורפו לנבחרת הכדורגל (טוטו שוסף וקונג"רס פיפ"א), ראש משלחת ש"ייצג את ישראל בשאר הקונג"רסים ומנהל משלחת טיטל בבעיות שאר הספורטאים, פרט לכדורגלנים.

את כרטיסי-החנייה יש להע"יב לספורטאים, מאמנים או שופטים, שיוכלו ללמוד משהו משהיחם במשחקים האולימפיים.

יצוין, כי בהתאם לחישוב יעלה שיגורו של כל נוסע ל"אולימפיאדת מכסיקו כ-3000 ל"י. לכך יש להוסיף סכום של כ-2000 ל"י, הכוללים שהיה במקום ודמי-כיס.

אנכי כשהמדובר בפתג"ר סים – רק לפני כחודש נסעי מישראל לפיאול ה"רהזקה, בירת הרוב-יקורי"אה, 3 עסקני ספורט לי קיננרם משחקי עמי-אסיה. הקונגרס נמשך שתי ישי"בות וישראל ייצגת בו רק עליידי עסקן אחד...

נה להשתתף בו.
 ● שהייה – 3 שחיינים ו"מאמן.
 ● קליעה – 2-3 קלעים.
 ● וטאמן.
 ● אתלטיקה – 2-3 אתל"טים ומאמן.

— מאת כתב, מעריב לספורטאים" —
 משחקי אולימפיאדת מכסיקו שייערכו בחודש אוי"טובר, קורצים וקופים כפי לעמקני הספורט הישראליים. משום כך אין זה פלא שראשי הוועד האולימפי הודיעו לוועדת החינוך של הכנסת, שמוסמתן שיגורה של משלחת של כ-40 איש, למשחקים האולימפיים.

נשיאות האיגוד דחתה את הבקשה בטענה שההוצאה גדולה ומיותרת. לעומת זאת אישרה את שיגורם של שני ראשי המשלחת, דב פרוסק, שכיהן כסגן יושב ראש איגוד הכדורסל ויושב ראש הוועדה המקצועית, ומשה אדלשטיין, עסקן ספורט שלא היה קשור לענף הכדורסל. השניים מוננו על פי הסכם בין שני מרכזי הספורט, כדי לא לפגוע ב'מפתח הנסיעות הבין-מרכזי'.⁶⁹

לקראת המשחקים האולימפיים במכסיקו, בשנת 1968, החל מסע לחצים של עסקנים שביקשו להצטרף לנסיעה. סגל המשלחת עמד על שלושים ואחד ספורטאים, שעמדו להתחרות בארבעה ענפים, והמספר הרשמי עמד על אחד-עשר עסקנים. הוועד האולימפי תכנן לשגר

למעלה: ביקורת על נסיעת עסקני ספורט למשחקים האולימפיים במכסיקו, מעריב, 10 ביוני 1968

למטה: שחקני נבחרת ישראל בכדורגל נוחתים בשדה התעופה בלוד עם חזרתם מהמשחקים האולימפיים במכסיקו, דצמבר 1968

(צילום: משה מילנר, לע"מ)

69 'עסקן בלתי מקצועי עדיף על עוזר למאמן הנבחרת', מעריב, 23 באוגוסט 1967, עמ' 5.

לקונגרסים שונים עוד שלושה מחבריו וארבעה עסקנים נוספים, שעתידים היו לקבל כרטיסי חנינם מחברות התעופה שארגנו את הנסיעה.⁷⁰ כמו כן ביקש הוועד האולימפי מהוועדה המארגנת להתכונן לבואם של שישה-עשר עסקנים נוספים, שימומנו על ידי הוועד האולימפי הישראלי.⁷¹ גם הנסיעה זו התלוו לעסקנים בני משפחותיהם.⁷² בתום המשחקים המריאה המשלחת לניו-יורק לארבעה ימים, וחניית הביניים הזאת אפשרה לעסקני המשלחת ליהנות מביקור חנינם בעיר; הוצאותיהם כוסו והם אף קיבלו דמי כיס.⁷³ משחקי אסיה היו מוקד משיכה עבור עסקני הספורט. בשנת 1970 יצאו נבחרות ישראל לבנגוקו כדי להשתתף במשחקים בענפים שונים. העיתונאי משה לרר דיווח שנבחרת ישראל בכדורסל לא רק שלא הוכנה כראוי אלא שרבים מהשחקנים נבחרו לקבוצה ברגע האחרון. הסיבה לכך הייתה אי הוודאות באשר למספר העסקנים שעתידים היו ללוות את הנבחרת. לדבריו 'המצב הקיים, נובע אך ורק מן הצורך להרכיב משלחת, כדי שהעסקנים לא ייסעו לברם'.⁷⁴

לפני המשחקים האולימפיים במינכן, בשנת 1972, חזר נושא נסיעתם של העסקנים לסדר היום הציבורי. המשלחת המתוכננת כללה חמישה-עשר ספורטאים, בשבעה ענפים. שלושה-עשר עסקנים רשמיים עתידים היו ללוות את המשלחת, ובהם ראשי מוסדות הספורט בישראל: ענבר, ויין, אופק, ללקין, צבי פינקלשטיין, יצחק כספי, ד"ר קורט וייגל וגלובינסקי. נוסף על בעלי התפקידים הרשמיים נספחו למשלחת עשרות עסקנים שביקשו לצפות במשחקים, וחלקם התגוררו במגורי המשלחת הרשמית,

הנהלת המשלחת
הישראלית
למשחקים
האולימפיים
במינכן. בקדמת
התמונה משמאל:
שמואל ללקין,
אוגוסט 1972
(באדיבות יואש אלרואי)

בניגוד להוראות.⁷⁵ ארבעה-עשר ספורטאים מתוך חמישה-עשר הספיקו להתחרות במשחקים לפני שטבחו חברי ארגון 'ספטמבר השחור' בחברי המשלחת.⁷⁶ רוב הספורטאים הישראלים נכשלו בהופעתם, והכישלון הבליט את הניהול הקלוקל של ההכנות למשחקים ושל המשלחת בכפר. עיקר הביקורת כוונה למספר הרב של העסקנים הלא-רשמיים שחברו למשלחת הרשמית. ניתן ללמוד על האווירה במשלחת ישראל מדיווחו של אהרן להב, שליח העיתון 'דבר' למינכן: 'מהומה גדולה של "עסקונה" ישראלית המעוררת בעיות ארגוניות כמו אישורי כניסה לכפר האולימפי והסעות

70 'מכסיקו קורצת לעסקנים', מעריב, 10 ביוני 1968, עמ' 5.

71 גלובינסקי אל הוועדה המארגנת, Visitors to the Olympic Games, 29 ביולי 1968, אמ"ו, תיק ADI. 19 15.

72 לדני (לעיל, הערה 54), עמ' 160.

73 שם.

74 מ' לרר, 'לגובה - חשיבות מכרעת בבאנגקוק', מעריב, 29 בנובמבר 1970, עמ' 21.

75 לדני (לעיל, הערה 54), עמ' 222; א' מעוז, 'אלון מבקש הסברים על התנהגות המשלחת במינכן', דבר, 28 באוגוסט

1972, עמ' 12.

76 תחרותו של המתאבק מרק סלבין התקיימה ביום שבו נרצח.

[...] מה ההצדקה להפוך משלחת רשמית לפיקניק המוני'.⁷⁷ העיתונאי טדי פרויס תקף בחריפות את העסקנים:

ישראל היא היחידה כמעט שנשארה נאמנה לסיסמה – ההשתתפות חשובה מהניצחון [...] הקפדנו באדיבות לקיים את מצוות ההשתתפות – בעיקר לגבי עסקנים. בכל מופע ספורטיבי בין-לאומי אנו בולטים בריבוי העסקנים, יחסית למספר הספורטאים. גם במינכן נשארו נאמנים למסורת: מתוך 28 המשתתפים הרשמיים היו 13 עסקנים. זה מלבד העסקנים הבלתי רשמיים [...] מותר לתהות אם 'מתנדבים' אלה, שבאו למינכן מרצונם החופשי עשו זאת על חשבונם. הוצאות הנסיעה והאירוח מומנו – במרבית המקרים אם לא ככולם – בכספו של משלם המסים.⁷⁸

בהמשך הכתבה טען הכתב שאחד המשקולנים יצא פצוע למשחקים. העסקנים שידעו על דבר הפציעה, עברו על כך בשתיקה מחשש שתבוטל נסיעתו של אחד מהם.⁷⁹ בבוקר ה-5 בספטמבר התרחש טבח אנשי המשלחת הישראלית וסוגיית העסקנים נשכחה.

הביקורת הציבורית

חצי הביקורת הציבורית הופנו כלפי העסקנים קודם כול בשל טובות ההנאה שקיבלו בתמורה לפעילותם. יש לזכור כי היה זה עידן אידאולוגי מאוד,⁸⁰ גם אם הרטוריקה הציונית הסוציאליסטית הייתה חזקה בהרבה מן ההגשמה של הערכים בפועל.⁸¹ הציונות קידשה את ההתיישבות ואת עבודת האדמה, ופשטות ועמלנות היו ערכים מקודשים, ואילו גילויי נהנתנות נתפסו בציבור לא רק כאורח חיים מנגר עיניים וכבלתי ראויים אלא כתרבות עוינת למפעל הציוני; התרבות הבורגנית הייתה אחת ההוויות הגלותיות שיש להיפטר מהן.⁸² באווירה זו תמרנו העסקנים, גיבורי התרבות החדשה, בין הפיתויים שזימן להם העולם החדש שנפתח לפנייהם לבין החשש להיחשב כנהנתנים.

העיתונות הייתה שופר לרששי לב הציבור. הביקורת החריפה ביותר כוונה לגמול הנחשק ביותר – הנסיעות לחו"ל. העיתונות לא הסתפקה בביקורת בדיעבד אלא התריעה מראש על בזבוז הכסף הציבורי. לדוגמה לפני המשחקים האולימפיים במונטריאול, בשנת 1976, קרא כתב העיתון 'דבר' להב לשר החינוך להתערב ולעצור את שיגורם של עסקני ספורט רבים מדי למשחקים כפי שהיה באירועים קודמים. לדבריו צפויים היו לצאת כארבעה-עשר-חמישה-עשר עסקנים על חשבון הציבור. 'לא ברור לי, אדוני השר, מהי ההצדקה לבזבוז הזה [...] דומה שההתאחדות ממשיכה להתנהל כבימים מימיה, כאשר חברי הנהלתה, שהם עסקנים-בכירים במרכזי הספורט, ממשיכים לחלק ביניהם את

77 א' להב, 'מהומה גדולה של "עסקונה" ישראלית במינכן', דבר, 27 באוגוסט 1972, עמ' 7.

78 ט' פרויס, 'הארוקים במצוות ההשתתפות', דבר, 4 בספטמבר 1972, עמ' 7.

79 שם.

80 י' ויץ, ישראל בעשור הראשון, 10: מחלוקות פוליטיות ואידאולוגיות: משפטי פראג והוויכוח על הסכם השילומים, תל-אביב תשס"א, עמ' 83.

81 בן-פורת (לעיל, הערה 31), עמ' 157.

82 בן-פורת (לעיל, הערה 32), עמ' 95.

**משלחת ישראל
בטקס הפתיחה
של המשחקים
האולימפיים,
מונטראול 1976.
נושאת הדגל: אסתר
רוט-שחמורוב
(נצילום: לב בורודולין;
באדיבות הארכיון ע"ש
צבי נשרי במכון וינגייט)**

”עוגת הנסיעות”, כאילו דבר לא אירע – בעוד שהקבוצות נאנקות תחת עול כספי כבד ואצל רבות ביניהן הצרור נקוב.⁸³

רבים מהעסקנים שנסעו לחו"ל כראשי המשלחות נעדרו כישורים לתפקיד, שהיה ייצוגי בעיקרו. כתב 'מעריב' ישעיהו פורת תהה כיצד ממלאים העסקנים את המשימה בלי לדעת אנגלית:

האם חייב מי שיוצא בראש משלחת כדורגל לחו"ל למלא אחר התנאים היסודיים? – מסתבר שלא. לא חשוב אם ראש המשלחת היוצא לחו"ל דובר עברית ואידיש בלבד. כשם שלא אירע מאומה למי שעמד בראש המשלחת הישראלית הראשונה שביקרה בהודו ונאלץ להיעזר בכדורגלן הנבחרת כדי להביע ברכה קצרה בשפת האנגלית בפני נכבדים מקומיים וזרים. מה זה חשוב – העיקר נוסעים ורואים את העולם.⁸⁴

על רקע הביקורת הציבורית הונחה על שולחן הכנסת הצעה לסדר היום לדיון מקיף במצב הספורט במדינה. מספר חברי כנסת מתחו ביקורת 'על שחיי הספורט במדינה מודרכים ומכוונים על ידי עסקנים פוליטיים-מפלגתיים, וכן שיש צורך להזרים דם חדש ולהצעיר את עסקני הספורט'.⁸⁵ העסקנים היו ערים לביקורת הציבורית עליהם. עסקני 'הפועל' היו רגישים יותר לרחשי הציבור מעמיתיהם מ'מכבי',

83 א' להב, 'מכתב גלוי לשר החינוך והתרבות', דבר, 6 ביוני 1976, עמ' 9.

84 י' פורת, 'העצמות הכלכלית – מחזקת המעמד', מעריב, 23 ביולי 1964, עמ' 10.

85 'כהנא, 'מצב הספורט לדיון בכנסת', מעריב, 22 בנובמבר 1964, עמ' 11, 13.

עסקני 'מכבי' לפני
המכבייה השביעית,
1965. מימין:
שמואל ללקין, קובה
וילן, יגאל גריפל,
יצחק כספי, אורח
מארצות-הברית,
עזריקם מילצ'ן
(צילום: אריה קנפר,
באדיבות הארכיון ע"ש
צבי נשרי במכון וינגייט)

משום שלאחרונים ניתנה כביכול לגיטימציה ציבורית לאמץ סגנון חיים המקובל על מעמד הביניים. לעומתם עסקני 'הפועל' אמורים היו לייצג אורח חיים צנוע, כיאה לבני מעמד הפועלים, ולכן עיצבו לעצמם תדמית של משרתי ציבור מקצועיים העוסקים בלי הרף בקידום הספורט; תדמית זו נועדה לגשר על הפער בין האידאולוגיה הסוציאליסטית לסגנון חייהם הבורגני.

מאחר שפעילותם הרשמית של העסקנים הייתה התנדבותית הם ביקשו להצטייר בעיני הציבור כמי שמקריבים את הקריירה הפרטית שלהם לטובת הספורט מתוך היענות ל'צו התנועה'. ברוך בג, עסקן ב'הפועל' וממייסדי מכון וינגייט, שהצטרף למשלחת ישראל במשחקים האולימפיים בהלסינקי, הצהיר בפתח עדותו בפני ועדת הבירור שהוקמה לאחר המשחקים, ושדנה גם בנסיעתם של העסקנים: 'אני רוצה להדגיש כמה נקודות [...] מקצועי הראשי הוא מהנדס [...] מתוך כך אתם רואים שלא נכנסתי לחינוך הגופני מפני שלא הייתה לי עבודה אחרת'.⁸⁶ כשהתבקשו חברי המשלחת למשחקים האולימפיים במקסיקו להגדיר את מקצועותיהם הזדהה למשל ענבר – שכיח אז כמזכ"ל 'הפועל', כיושב ראש הוועד האולימפי, כיושב ראש 'מועצת הטוטו', כיושב ראש הוועד האולימפי בישראל – כחקלאי, והעסקן איש 'הפועל' פרוסק הגדיר עצמו פקיד.⁸⁷

במסגרת עיצוב תדמיתם ניסו עסקני הספורט להטמיע דפוסי התנהגות שנחשבו ראויים לספורטאים ייצוגיים, אולם לא תמיד שימשו הם עצמם דוגמה ומופת לספורטאים. למשל הם הטיפו לספורטאים לשמור על אורח חיים צנוע, ולפני היציאה למשחקים האולימפיים ברומא 1960 ציוו על ספורטאי

86 עדותו של בג בפני הוועדה לבירור פרשת הופעת משלחת ישראל בהלסינקי, עמ' 10, אמ"ו, תיק ADI 19.3.

87 הרכב המשלחת האולימפית, אמ"ו, תיק AD 1.19 0013.

המשלחת: 'בהתאם לתקנון המשלחת מצווה כל אחד מחברי המשלחת לשמור על הכלל "שונא מתנות יחיה"⁸⁸. הוראה זו לא הפריעה לחברי הוועד האולימפי לארגן לעצמם כחודשיים לפני המשחקים ביקור ברומא במימון ציבורי.⁸⁹ ביקור זה היה רק הכנה לנסיעתם של לא פחות מעשרים ושבעה עסקנים למשחקים האולימפיים ולכנסים שהתקיימו במהלכם,⁹⁰ בעוד במשלחת ישראל היו עשרים ושלושה ספורטאים בלבד.

דרך אחרת להתמודד עם הסתירה בין הרעיונות הסוציאליסטיים שייצגו עסקני 'הפועל' לאורח החיים מנגד העיניים הייתה להדגיש את עברם הספורטיבי וכך להסיט את חצי הביקורת כלפי 'סתם' עסקנים מפלגתיים נהנתנים, חסרי ניסיון ספורטיבי. ברוח זו הצהיר מנחם הלר כשמונה בשנת 1971 ליושב ראש ועדת המינויים של מרכז 'הפועל' לקביעת נציגיו בהתאחדות לספורט: 'בשום פנים ואופן לא ארשה כיו"ר ועדת מינויים שיסתננו להתאחדות לספורט אינטרסנטים המחפשים רק יוקרה אישית [...] אבחר בעיקר אנשים שאין להם אינטרס פוליטי המוכתב על ידי מישהו מבחוץ'.⁹¹ אופק (פוקס), אחד העסקנים המובהקים של הספורט בישראל, תקף את עמיתיו חסרי הניסיון הספורטיבי: 'כיצד ניתנה בידם העוצמה הזו – קשה להשיב. אבל אין ספק שזו אחת הסיבות למצבו העגום של הספורט בישראל'.⁹² טענה זו השמיע גם עסקן הכדורסל במרכז 'הפועל' איתן חפר: 'אני מרשה לעצמי לומר שהגורם המכריע והעיקרי להידרדרות הספורט במדינתנו הינם העסקנים [...] שייכות מסוימת לגוף ציבורי מפלגתי אינה מכשירה אדם לנהל עניין כספורט וחינוך גופני'.⁹³ פוקס וחפר לא התנגדו למעורבות פוליטית בספורט הישראלי ולא קראו תיגר על שיטת המינויים הפוליטית; אחרי הכול בהיותם בעלי משרות רמות הם היו שליחיה ומייצגיה של השיטה. עם זאת הם ניסו להציג תדמית מקצועית לדרך מינויים של עסקנים. ברוח זו יש להבין את קריאתו של חפר למפלגות: 'יש לדרוש מכל הגופים המפלגתיים לפקח ביתר יעילות בבחירות עסקני הספורט'.⁹⁴

שקיעתה של עילית העסקנים

בתחילת שנות השישים התחוללו בחברה הישראלית מספר שינויים, והשפעתם ניכרה בשנות השבעים והשמונים. שניים מן השינויים המרכזיים לדברי הסוציולוג בן-פורת היו התהוותה של חברה קפיטליסטית והיחלשות ההגמוניה הפוליטית של תנועת העבודה.⁹⁵ עם התפוגגותו של האתוס הציוני-הסוציאליסטי נחלשה הלכידות החברתית שאפיינה את החברה הישראלית בעשור הראשון. לשינויים אלה היו השלכות מרחיקות לכת על החברה הישראלית, השלכות ששמואל נח אייזנשטרט

88 הוועד האולימפי הישראלי, נבחרת ישראל למשחקי רומא קיץ 1960, פקודת קבע, סעיף 9, אמ"ו, תיק AD 1.19 0013.

89 סדר היום של ישיבת הוועד האולימפי 1 במאי 1959, סעיף 7, אמ"ו, תיק 1.19/6.

90 חלוקת המשתתפים בקונגרסים, אמ"ו, תיק AD 1.19 0013.

91 א' מעוז, 'הלר: לא ארשה שלהתאחדות לספורט יסתננו מחפשי יוקרה', דבר, 25 ביולי 1971, עמ' 13.

92 'פוקס, 'מי צריך להיות עסקן ספורט', דבר, 1 באוקטובר 1972, עמ' 9.

93 א' חפר, 'העסקנים אשמים בהתדרדרות הספורט', דבר, 8 באוקטובר 1972, עמ' 12.

94 שם.

95 בן-פורת (לעיל, הערה 5), עמ' 99-100.

תיאר כ'התערערות הסדר הציבורי'.⁹⁶ תהליך זה, שתחילתו הצבת היחיד במקום הקולקטיב ואחריות הפרטה של המשק בשנות התשעים, השפיע גם על מעמד העסקנים. התמורות החברתיות שהתחוללו בישראל פגעו במרכזי הספורט, ובעיקר במרכז 'הפועל', שהיה כפוף להסתדרות, ועם ירידת קרנה איבד גם הוא מכוחו. השינוי שהתחולל בספורט הישראלי מקורו גם בתהליכים שהתרחשו בעולם. הספורט העולמי נעשה מקצועני וגלובלי, והספורט הישראלי היה חלק מעולם שהתנהל על פי שיקולים כלכליים, תקשורתיים והישגיים. בעידן זה לא היה עוד מקום למרכזים פוליטיים.⁹⁷ בתחילת שנות השבעים פגעה היחלשות המרכזים במעמד העסקנים, ופגיעה זו הביאה בסופו של דבר לשינוי מבני של הספורט בישראל, כלומר לפירוקה של ההתאחדות לספורט בישראל.

שני תהליכים שהתרחשו בשנות השבעים והשמונים שיקפו את המגמה החברתית החדשה בספורט בישראל: השאיפה להישגים בכל מחיר על חשבון הספורט העממי וההתמקצעות, ואף תהליכים אלה פגעו במעמד העסקנים. אך האירוע הבולט שהאיץ את התדרדרות מעמדם היה חשיפת השחיתויות בענף הכדורגל בשנת 1971. עד תחילת שנות השבעים התגבש והתחזק מעמד העסקנים בענף הכדורגל יותר מבכל ענף אחר. רבים מעסקני הכדורגל נהנו מכרטיסי חינם למשחקים ארציים וכיף-לאומיים, מחליפות מהודרות וממוצרי מותרות כמו משקאות חריפים, שמומנו על ידי ההתאחדות.⁹⁸ פורת תיאר את התופעה: 'העומדים בראש ענף הכדורגל ידעו לנצל בשנים האחרונות את היתרונות הרבים של הספורט ההמוני הפופולרי ויצרו לעצמם מעמד איתן, המחוסן מפני פגעים וזעזועים. שום עסקן ספורטיבי, או שליח ציבור, בכל ענף ספורט אחר (שלא לדבר, במדינה אחרת...), לא היה מחזיק מעמד מול הביקורת הציבורית החריפה'.⁹⁹ הביקורת פגעה בתדמיתם של העסקנים אולם לא ערערה את מעמדם הציבורי כקבוצה הפועלת בהתנדבות לקידום הספורט.

בשנת 1971 חל מפנה במעמד העסקנים בכלל ובתחום הכדורגל בפרט. שמועות שנופצו בדבר תשלום כסף לשחקני כדורגל ולקבוצות בליגה הלאומית כדי להטות תוצאות של משחקים הובילו לדיון בנושא במליאת הכנסת. חברי הכנסת הביעו את חששותיהם מפני השחיתות בספורט בישראל והעריכו את המצב כ'קנוניות, לחצים, אווירה מורעלת של חשדנות, מתן בסתר מתחת לשולחן, השתקה (מצד פעילי כדורגל), עד כדי חינוכו של דור שלם לעשות שקר בנפשו'.¹⁰⁰ בתום הדיון בכנסת החליטה הממשלה על הקמת ועדה חקירה ממלכתית.

הוועדה, בראשות השופט משה עציוני – בשמה המלא 'ועדת החקירה בעניין השמועות בדבר מתן תשלומי כסף כדי להטות משחקים בליגה הלאומית בכדורגל' – קיימה שמונה-עשרה ישיבות ושמעה בהן את עדויותיהם של שלושים ותשעה עדים. כתב המינוי של הוועדה אמנם הגביל אותה

96 ש' אייזנשטרט, החברה הישראלית בתמורותיה, תרגמה ש' הרן, ירושלים תשמ"ט, עמ' 524.

97 ח' קאופמן, 'הספורט היהודי, הארץ-ישראלי והישראלי – בין לאומיות לבין פוליטיות', גורזאב ולידור (לעיל), הערה 1, עמ' 113-130, בייחוד עמ' 126.

98 י' פורת, 'העצמאות הכלכלית – מחזקת המעמד', מעריב, 23 ביולי 1964, עמ' 10.

99 ש.ם.

100 ועדת חקירה בעניין השמועות בדבר מתן תשלומי כסף כדי להטות משחקים בליגה הלאומית לכדורגל, דין וחשבון, ירושלים, ספטמבר 1971, עמ' 1-2.

לנושא אחד: משחקי הליגה הלאומית בעונת המשחקים 1970-1971, אך עד מהרה הוברר כי הוועדה לא תוכל למלא את תפקידה כראוי אם לא תרחיב את היקף החקירה מעבר לכתב המינוי. בשל החומר הרב שהצטבר לפנייה דנה הוועדה בתרבות הניהול של הספורט בישראל. הציבור בישראל התעניין מאוד בפעילות הוועדה, ועל כך ניתן ללמוד מהמכתבים הרבים שנשלחו אליה ומכתבות בעיתונות שסקרו את ישיבותיה.

ועדת עציוני לבדיקת השחיתות בענף הכדורגל, קריקטורה של 'איציק' בעיתון דבר, 29 באוגוסט 1971

בספטמבר 1971 פרסמה הוועדה את מסקנותיה בדו"ח חמור, שזעזע את הציבור בישראל. הביקורת הקשה ביותר הופנתה אל עסקני הספורט, ועסקה בהפקרות בניהול הכספים של מוסדות הספורט, מתוך ניגוד אינטרסים ברור של בעלי התפקידים. העסקנים מילאו תפקידי מפתח ב'מועצת הטוטו' ובחברת 'גשר' (בעלת הזיכיון להפעלת תחנות הטוטו), ובה בעת מילאו תפקידים ציבוריים במוסדות הספורט, שהיו תלויים כלכלית בהקצבות 'מועצת הטוטו'. הוועדה הזכירה לדוגמה את ג'רי בית-הלוי, אחד ממנהלי 'גשר', שהיה בעל תחנת טוטו, ושבו בזמן כיהן כחבר הנהלת ההתאחדות לכדורגל וכיושב ראש קבוצת הכדורגל של 'מכבי תל-אביב, והוא שקבע את שיבוץ הקבוצות בטופסי הטוטו.¹⁰¹ הוועדה הזכירה גם את ענבר, ששימש כיושב ראש 'מועצת הטוטו', ושבו בזמן כיהן כיושב ראש הוועד האולימפי וכמזכיר מרכז 'הפועל', גופים המקבלים תקציב מהמועצה. חבר אחר במועצה, צבי ברים, כיהן כסגן יושב ראש ההתאחדות לכדורגל.

הוועדה קבעה כי 'אף אחד מהמרכזים ואף לא ההתאחדות לכדורגל לא נתבקש ע"י מועצת ההימורים לתת דו"ח על השימוש בכספים אלה. לא נעשתה ביקורת. אין פיקוח מטעם המועצה אם אמנם הכספים ששולמו לגופים אלו הוצאו בצורה היעילה והנכונה למטרות המשמשות לקידום ספורט'.¹⁰² הקצבות הטוטו בעונת המשחקים 1970-1971 היו: להתאחדות לכדורגל 2,120,300 ל"י, למרכז 'הפועל' 1,434,400 ל"י, למרכז 'מכבי' 835,600 ל"י ולמרכז בית"ר 367,900 ל"י; וכל הסכומים הללו ניתנו ללא ביקורת ופיקוח.¹⁰³

ענבר, שכאמור עמד בראש הגוף המתקצב ובראש גוף שקיבל ממנו תקציב, העיד בפני חברי הוועדה על מנגנון העברת הכספים. מקטע זה של עדותו ניתן ללמוד על ההפקרות ביחס לכסף ציבורי: שאלה: עכשיו תגיד לי, אתם מחלקים את הכספים, האם אתם מקבלים מכל המוסדות האלה דו"ח מה נעשה עם הכסף?

101 שם, עמ' 14.
102 שם, עמ' 17.
103 שם, עמ' 40.

תשובה: אנחנו לא מקבלים דו"ח.

שאלה: איך יתכן שמוסד שנותן כסף שלא תהיה לו ביקורת?

תשובה: אין צורך. המרכזים די מבוקרים ומתנהלים די טוב ויודעים איך עושים את זה.

שאלה: איך זה יתכן שאתה תבוא פה ותגיד שאתה חושב שאין צורך בביקורת... איך אתה מסביר

את זה... הייתי רוצה לדעת מדוע אתה חושב שאין צורך, אתה, בתור יו"ר המועצה.

תשובה: מכיוון שהמרכזים האלה וההתאחדויות האלה יש להם מנגנון ביקורת משלהם. אנחנו

מכירים את הפעולה שלהם ויש לנו אמון.¹⁰⁴

מרכזי הספורט לא היו היחידים שנהגו בהפקרות בכספי הציבור – כפי שעולה מהדו"ח גם בקבוצות

כדורגל פשתה השחיתות. מבין העדויות שהושמעו בפני הוועדה בולטת עדותו של עסקן קבוצת הכדורגל

'מכבי' רמת-עמידר ידידיה נחום. נחום העיד על סכומי כסף ששילם לשחקן הכדורגל משה רוזנר:

שאלה: מר ידידיה, אני רוצה לדעת, כאשר שילמתם לרוזנר, האם זה נרשם בספרים שלכם,

ובתור מה נרשם.

תשובה: כשאנחנו שילמנו, בספרים לא נרשם.

שאלה: אתם בכלל מנהלים ספרים?

תשובה: זה, זה... זה...

שאלה: זה לא נרשם בשום מקום?

תשובה: נרשם.

שאלה: שמעתי שאתם מקבלים כסף מהקצבה מהמרכז. אתם נדרשתם פעם לתת דו"ח?

תשובה: לא, לא נדרשנו לתת דו"ח.¹⁰⁵

הוועדה מתחה ביקורת על העסקנים גם בתחום המוסרי וקבעה שהיו אדישים להפרת ההגנות בספורט,

ושהפנו עורף ל'חינוך הציבור לאתיקה ולרוח ספורטיבית'.¹⁰⁶ בסיכום דברי הוועדה נאמר: 'כללית

התרשמנו מהופעות עסקניו הבכירים של הספורט בפנינו, בעיקר מאלה המכהנים בתפקידיהם מזה שנים

רבות, כי חושיהם הציבוריים קהו, ורגישותם לטוהר הספורט פגומה'.¹⁰⁷ הוועדה המליצה על הגבלת

תקופת כהונתם של עסקנים בתפקידי מפתח, מפני שכהונה ממושכת היא 'דבר הגורם לניתוק הנציגים

משולחיהם והופכת את פעילותם לעסקנות מקצועית על כל ההשלכות השליליות הכרוכות בכך'.¹⁰⁸

וכך חתמה הוועדה את הדו"ח: 'לאור הממצאים שקבענו בפרקים הדנים במחדלים אין לשחרר

מאחריות למצב שנתהווה את ההתאחדות לכדורגל, את מרכזי הספורט וגם עסקנים בכירים'.¹⁰⁹

104 שם, עמ' 43.

105 שם, עמ' 43.

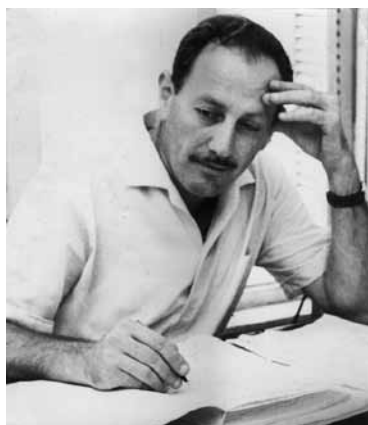
106 שם, עמ' 47-48.

107 שם, עמ' 51.

108 שם, עמ' 60.

109 שם, עמ' 63.

האחריות הקיבוצית שהוטלה על עסקני הספורט פגעה קשות במעמדם. העיתונות, שעקבה אחר דיוני ועדת עצינוני, ביקרה לאור המסקנות החמורות את התנהלותם של מוסדות הספורט ואת העומדים בראשם. עורך הספורט של 'דבר', להב, קרא לשנות את מבנה הספורט בישראל ואת הסדרי העברת הכספים מהטוטו. לטענתו היה פגם ציבורי בתפיסת מספר עמדות על ידי מספר קטן של עסקנים.¹¹⁰ אירוע אחר שפגע מאוד במעמד העסקנים היה הקמתה של היחידה לספורט הישגי. היה זה אות לתחילת המפולת של מוסד הספורט החזק ביותר בישראל, ההתאחדות לספורט. היחידה קמה בעקבות כישלון המשלחת האולימפית למשחקי לוס-אנג'לס בשנת 1984. מדינת ישראל שיגרה למשחקים שלושים ושלושה ספורטאים באחד-עשר ענפים אישיים, ואף על פי שהמשחקים נחשבו קלים יחסית, בשל החרם שהכריזו עליהם מדינות הגוש הקומוניסטי, לא השיגו ספורטאי ישראל הישגים משמעותיים. כששבה המשלחת מהמשחקים שפכה עליה התקשורת קיתונות של ביקורת, בעיקר לנוכח זכייתה של אתלטית ממרוקו במדליית זהב. העובדה שנציגה של מדינה מתפתחת הצליחה לזכות במדליה הנכספת הבליטה את כישלון ספורטאי ישראל. כך הביע את תחושותיו כתב 'מעריב' ישראל רוזנבלאט: 'חשבתי בליבי: לעזאזל, אם בחברה המוסלמית של מרוקו, שהיא בוודאי נוקשה יותר מזו שלנו, מצליחה אישה להתפתח ולהיות אתלטית ברמה עולמית, אין זה אלא שמשוהו רקוב מאוד מכרסם בספורט הישראלי הייצוגי'. בהמשך הכתבה הפנה רוזנבלאט את חצי הביקורת אל העסקנים, וקרא להקמת ועדת חקירה שתבדוק את הדרך שבה החליטו העסקנים על הרכב המשלחת. הוא האשים את העסקנים בהגדלת המשלחת על חשבון איכותה המקצועית. רוזנבלאט היה פסימי באשר לעתיד הספורט ההישגי בישראל: 'העתיד לא יהיה טוב יותר, מפני שבמתכונת הנוכחית, בה מתנהל הספורט הישראלי, אין לו עתיד, לפחות לא בזירה העולמית'.¹¹¹ גם פורת הפנה את הביקורת אל מוסדות הספורט:

שמואל ללקין,
קיץ 1972

(באדיבות יואש אלרואי)

לנוכח ההכרזות האחרונות של ראשי משלחת ישראל ללוס-אנג'לס, מתעורר הספק, אם יש לנו המנהיגות המתאימה להגיע לזה [להישגים] [...] לא המינימום חייב לעבור שינוי – אלא הגישה לספורט ההישגי והעמדתו במקום הראוי לגורם ייצוגי ממלכתי [...] יתכן שיש קשר בין מצב זה לבין העובדה שלא שמענו תגובה מפי אוהדי ומקורבי הספורט שבין חברי הכנסת, למעט קריאתו הרפה של חבר הכנסת דב בן מאיר לראשי הוועד האולימפי בארץ להתפטר. יתכן שכאן קבור הכלב של הספורט הייצוגי של ישראל.¹¹²

בשל האכזבה מהישגיה הרלים של המשלחת הישראלית נשמעו קולות שקראו לשידוד מערכות בספורט הישראלי. ללקין, מנכ"ל ההתאחדות לספורט מאז 1963, וחבר ועדת לוס-אנג'לס, שהייתה אחראית לאיתור הספורטאים המתאימים למשלחת האולימפית ולהכנתם למשחקים, חש שעליו לעשות שינוי. הוא ביקש להוציא את בחירת הספורטאים והכנתם לאירועים בין-לאומיים מידי העסקנים

110 י' ברוש, 'יש למנות הנהלה ציבורית ומנכ"ל להתאח' לכדורגל ולשנות מבנה הטוטו', דבר, 18 באוגוסט 1971, עמ' 12.

111 י' רוזנבלאט, 'משלחת מנופחת על בסיס של שיקול מקצועי רופף', מעריב, 12 באוגוסט 1984, עמ' 24.

112 י' פורת, 'הכישלון הוא כאן בבית', מעריב, 19 באוגוסט 1984, עמ' 22.

ולהעבירן לגוף מקצועי, חף משיקולים זרים, והחליט להזמין ארצה לשם כך מומחה עולמי בתורת האימון.

ללקין ביקש מהגרמנים המלצה על דמות שתוביל את הספורט הישגי בישראל, והם המליצו על תומס למפרט. למפרט, יהודי שנולד וגדל בפולין, היה בצעירותו מתאגרף, וכשפרש התמחה באימון ואף כיהן כסגן שר הספורט במדינתו. בשנת 1967 עלה לארץ וניסה להשתלב בספורט אך התאכזב מממסד הספורט בישראל ועזב לגרמניה. הגרמנים, שזיהו את כישוריו המקצועיים, ביקשוהו להקים יחידה לספורט הישגי בארצם. למפרט היה אחראי להצלחותיה של מערב גרמניה במשחקים האולימפיים במקסיקו ובמינכן. הגרמנים סברו שלמפרט, כיהודי וכאיש מקצוע מהדרגה הראשונה, מעוניין ויכול לתרום לספורט בישראל.¹¹³

הקמת היחידה לספורט הישגי בישראל, בשנת 1984, עוררה התנגדות רבה מצד ראשי מרכזי הספורט. עד אותה תקופה החליטו העסקנים מ'הפועל' ו'מכבי' בכל ענייני הספורט באופן שלא הפר את האיזון הפוליטי העדין ביניהם. הקמת היחידה הוציאה מידיהם את השליטה על הרכב המשלחות לחו"ל ואת ההחלטה את מי לשגר כמלווים. חשוב יותר, תקציבים שקיבלו עד אז המרכזים נועדו להגיע על פי התכנית החדשה ליחידה לספורט הישגי. 'הפועל' ו'מכבי' נאבקו בהקמת היחידה, ועסקניהם הכריזו: 'אנחנו לא רוצים שיתערבו בעניינינו'. לדברי ללקין ראשי המרכזים אימו לפטרו, משום שראו בו אחראי לכך שאיבדו את השליטה על הספורט הייצוגי.¹¹⁴

בשנים עשרה השנים הבאות התחולל מאבק מתמיד בין ההתאחדות לספורט למרכזים על השליטה בספורט בישראל, והוא שיקף מאבקים על השליטה במשאבים הכלכליים והחברתיים שהתחוללו בחברה הישראלית בתקופה הנדונה. תהליך ההפרטה בתחום הכלכלי והחברתי שהחל במשק הישראלי בשנות השמונים, כחלק ממגמה עולמית, הוא בשנות התשעים, עם התמוטטותם של המשטרים במזרח אירופה; קריסתו של הגוש הסובייטי הוכיחה את ההשפעה ההרסנית של מעורבות ממשלתית רחבת היקף.¹¹⁵ ביסוד רעיון ההפרטה עומדת השקפת עולם הגורסת שמשק המנוהל על ידי גופים ציבוריים הוא בזבזני מטבעו, ויעיל פחות ממשק המנוהל על ידי גורמים פרטיים.¹¹⁶ ההתנגדות לתהליך ההפרטה בכללותו באה בעיקר מצד גורמים פוליטיים שחששו לאבד את שליטתם במוקדי הכוח.¹¹⁷

למאבק על ההגמוניה בספורט שהתחולל בישראל בשנות התשעים היו קווי דמיון למאבק שהתחולל במקביל בעניין ההפרטה. רק גורם ממלכתי יכול היה לשים קץ לשליטתם של המרכזים

113 ריאיון עם מאמן הג'ודו עמוס גלעד, באתר 'בודוקאן', בעמוד 'מאמרים' (<http://www.budokan.org.il/pages/interviewam.html>, נצפה ב-29 בדצמבר 2013).

114 ריאיון עם שמואל ללקין, 22 בדצמבר 2013.

115 ב' זילברפרב, 'לקחים מתהליך ההפרטה במשק הישראלי', הפרטה והגברת התחרותיות בישראל ובאזור: ספר הכנס: תשרי-השון תש"ס, אוקטובר 1999, ירושלים תש"ס, עמ' 11-18.

116 חברת גיזה, 'ההפרטה מהי? רקע, תהליך, ביצוע', 'ליאון (עורך)', ההפרטה בעולם ובישראל: במעגלי כלכלה, חברה ומדינה, ירושלים תשנ"ד, עמ' 8-12.

117 שם, עמ' 13.

בספורט בישראל, ואכן שנות התשעים התאפיינו במינוין של ועדות בדיקה ממלכתיות רבות: ועדת הרניק, ועדת מליניאק, ועדת דקל, ועדת בן-דרור ועדת לוי;¹¹⁸ תרומתן העיקרית הייתה הגברת המודעות הציבורית למתחולל בספורט הישראלי.

בשנת 1991 נכנס יורם אוברקוביץ' לתפקיד יושב ראש הוועד האולימפי הישראלי. אוברקוביץ' נחשב כ'איש החזק' בספורט הישראלי, ובהתאם לדגם הישראלי מילא עד אז תפקידים רבים בתחום: יושב ראש איגוד הכדוריד, יושב ראש איגוד הכדורסל, יושב ראש מרכז 'הפועל' וממלא מקום יושב ראש 'המועצה להסדר ההימורים בספורט'. אוברקוביץ' שאף להפוך את הוועד האולימפי לגוף החזק בספורט בישראל, על חשבון ההתאחדות לספורט, שהייתה המוסד הדומיננטי בספורט הישראלי. כדי לממש את שאיפותיו דרש את הפרטתן של ועדות הספורט הארציות ואת יציאתן לעצמאות.¹¹⁹ הוא אף מצא שותף ליזמה זו – חבר הכנסת מיכה גולדמן. גולדמן מונה בשנת 1992 על ידי יצחק רבין לסגן שר החינוך והתרבות, ומעמדו התחזק כאשר נספח תחום הספורט למשרד החינוך והתרבות. גולדמן נרתם ליזמה מתוך אמונה שהמהלך חיוני להתפתחותו של הספורט ההישגי בישראל.¹²⁰

הפרטת ענפי הספורט ויציאתם לעצמאות איימו למוטט את ההתאחדות ולהביא לפיטוריו של העומד בראשה. לפיכך ניסה ללקין לעשות מהלך שישאיר בידיו את השליטה באיגודים ולו באופן חלקי. הוא אפשר לוועדות הענפיות לצאת לאוטונומיה בתחום המקצועי ובה כעת הציע לקיים את ההתאחדות כארגון-גג, שיעניק לוועדות העצמאיות שירותים ביורוקרטיים. כדי להוציא לפועל את התכנית ניהל ללקין משא ומתן עם ראש עיריית הרצליה דאז אלי לנדאו על העברתה של ההתאחדות לספורט, כולל משרדי ההתאחדות לכדורגל וכדורסל, לעירו. מעבר המשרדים להרצליה עתיד היה לחלץ את המוסד משליטתם של המרכזים ולהעמידו בפיקוח משותף של העירייה ושל הנהלת ההתאחדות. לנדאו ניאות להעמיד ללא תמורה שטח גדול לטובת המיזם החדש, בתקווה שמעבר המוסד יסייע בפיתוח העיר. כל התכניות הוכנו, ואף גויס קבלן לביצוע המשימה.¹²¹

מרכזי הספורט 'הפועל' ו'מכבי' חששו מהמיזם, ובמיוחד התנגד לו אוברקוביץ'. הפקעת ההתאחדות לספורט מתחום השפעתו צפויה הייתה לפגוע ביכולתו לשלוט בנעשה בספורט. ההסכם בין ההתאחדות לספורט לעיריית הרצליה אמור היה להיחתם בישיבה חגיגית בשנת 1995. בהגיע יום החתימה עדיין לא היה ברור אם אכן ייחתם. מנכ"ל ההתאחדות לספורט ללקין סיפר על שאירע בישיבה המכריעה: 'בשלב מסוים הגיע אוברקוביץ' ואמר שמי שיצביע יוצא מ'הפועל'. גם 'מכבי' קיבלו הוראה. כשאנשי 'מכבי' ראו ש'הפועל' לא מצביע גם 'מכבי' לא הצביעו.¹²² שלומית ניר-טור, שחיינית שהשתתפה בשתי אולימפיאדות, במקסיקו ובמינכן, ושפעילה כיום

118 מ' בר-אלי וא' זמרי, 'המדיניות הממלכתית בתחום הספורט בישראל', קאופמן וחרוף (לעיל, הערה 5), עמ' 281-296, בייחוד עמ' 295.

119 בתקופה הנדונה נקראו הנהלות הענפים – ועדות ארציות; כיום הן נקראות איגודים. 120 ראיון עם מיכה גולדמן, 29 בינואר 2014.

121 ראיון עם ללקין (לעיל, הערה 114).

122 שם.

בהנהגת הספורט הנשי בארץ, נכחה אף היא בישיבה ותיארה את שאירע: 'זה היה הזוי. ליורם היה כוח בלתי רגיל. בלי לדבר הרבה ובלי להתייעץ נתן הוראה וכל מי שהיה קשור ל"הפועל" הצביעו נגד זה'.¹²³

המאבק על קיומה של ההתאחדות נמשך כשנה. הלחץ מלמטה, מן הוועדות הארציות של ענפי הספורט, והלחץ מלמעלה, ממרכזי הספורט 'הפועל' ו'מכבי', היו חזקים מנשוא. ללקין לא זכה לתמיכה ממלכתית, ובשנת 1996 התפרקה ההתאחדות לספורט והענפים השונים יצאו לעצמאות.

סיכום

תהליכי היווצרותה ונפילתה של עילית העסקנים בספורט בישראל משקפים תהליכים חברתיים ופוליטיים שהתחוללו במדינת ישראל מאז הקמתה ועד המחצית השנייה של שנות התשעים. מראשית ימיו היה הספורט הישראלי קשור לפוליטיקה המפלגתית, והמאבקים הפוליטיים בין 'הפועל' ל'מכבי' פגעו בהתפתחות התקינה של הספורט במדינה ולעתים שיתקו אותו כליל. בשנותיה הראשונות של המדינה ניסו מנהיגיה להעביר את מרכז הכובד מהמפלגות אל מוסדות המדינה החדשה. השאיפה הייתה להחיל את עקרון הממלכתיות על כל תחומי החברה, והסכם ה'פיפטי-פיפטי', שנחתם בתחילת שנות החמישים, היה ניסיון להחיל עיקרון זה על הספורט.

על פי ההסכם חלקו ביניהם מרכזי הספורט הגדולים במדינה, 'מכבי' ו'הפועל', באופן שווה את השליטה במוסדות הספורט, והדירו את אגודות 'אליצור' ו'בית"ר'. על רקע הקיטוב הפוליטי בין ימין לשמאל אפשר ההסכם התנהלות נסבלת של מוסדות הספורט בישראל. שיתוף הפעולה הכפוי בין ראשי המרכזים הגדולים הביא להיווצרותה של קבוצת עילית משותפת של עסקנים משני המרכזים. צירופם של עסקנים נוספים לקבוצה נעשה על סמך היכרות אישית, בדרך של חבר מביא חבר. בזכות הנגישות שהייתה לה למקורות כלכליים שלטה קבוצת העילית במוסדות הספורט וחילקה בין חבריה את השלטון בענפים השונים. חברי הקבוצה התחלפו ביניהם בתפקידי מפתח בשני מוסדות הספורט הגדולים במדינה, ההתאחדות לספורט והוועד האולימפי, וחלקם כיהנו גם ב'מועצת הטוטו', גוף שהעניק כספים למוסדות הספורט, וכך גם הקציבו כספים למוסדות הספורט. העילית החדשה, ה'עסקונה', אימצה לה גינונים בורגניים, ואורח חייה התאפיין בנהנתנות, שלא הייתה מקובלת בחברה הישראלית בשנותיה הראשונות של המדינה. האינטרסים המשותפים איחדו את היריבים הפוליטיים משני המרכזים, שחלקו ביניהם כיבודים שונים ובעיקר נסיעות לחו"ל.

שיתוף הפעולה בין עסקנים משני המרכזים הגדולים נמשך אף לאחר ביטולו הרשמי של הסכם ה'פיפטי-פיפטי', וה'עסקונה' פעלה באותה המתכונת עשרות שנים. אך בתחילת שנות השבעים התרחשו מספר אירועים שהובילו כעבור כעשרים שנה לשינוי מבני בספורט בישראל ולירידתה של

123 ריאיון עם שלומית ניר-טור, 27 בינואר 2014.

עסקני הספורט עם שר החינוך, אהרון ידלין, אמצע שנות השבעים. מימין לשמאל: יצחק כספי ('מכבי'), חיים גלובינסקי ('הפועל'), שר החינוך אהרון ידלין, חיים ויין ('מכבי') ויצחק אופק ('הפועל')
(באדיבות ארכיון ההתאחדות לכדורגל)

עילית העסקנים. האירוע העיקרי היה דו"ח ועדת עציוני, שהאשים את עסקני הספורט בשחיתות. הדו"ח החמור זעזע את אמות הספים של הספורט בישראל ופתח פתח לשינוי של מבנה מוסדות הספורט במדינה. בתחילת שנות השמונים הוקמה היחידה לספורט הישגי, והיא הוציאה את התחום המקצועי-ההישגי מידי ההתאחדות לספורט, ולמעשה הפכה אותה לארגון ביוורקרטי ללא יכולת השפעה אמיתית.

תהליכי הפרטה שהתחוללו במשק הישראלי בשנות השמונים והתשעים חלחלו גם למוסדות הספורט. ראשי הענפים, שהיו כפופים להתאחדות לספורט, הפעילו לחץ לצאת לעצמאות. הלחץ מלמטה, הקמת היחידה לספורט הישגי ושאיפתם של ראשי הוועד האולימפי לבסס אותו כגוף השולט בספורט בישראל על חשבון ההתאחדות לספורט, גרמו בשנת 1996 לפירוקה הסופי של ההתאחדות. עם יציאת איגודי הספורט לעצמאות התפרקה בבת אחת עילית העסקנים, שנוצרה כתוצר לוואי של הסכם ה'פיפטי-פיפטי', וששלטה בספורט הישראלי כחמישה עשורים. ללקיח נשאר לעמוד בראש מוסד ללא ענפי ספורט לאחר שכיהן בו שלושים וארבע שנים. וכך תיאר את ירידתה הפתאומית של עילית העסקנים: 'כשראו שההתאחדות מתפרקת אנשים עזבו לפני שפרקו

רשמית ולא נשארו לסגור את הדלת.¹²⁴ רבים מהעסקנים שפעלו בהתאחדות לספורט לא מצאו את מקומם בוועדות הארציות החדשות, שנקראו איגודי הספורט. הנהלות האיגודים העדיפו לרוב למנות את אנשיהן ולא עסקנים ותיקים. ותיקים מעטים המשיכו לפעול בוועד האולימפי אולם רובם הפסיקו את פעילותם בספורט הישראלי.

124 ריאיון עם ללקין (לעיל, הערה 53).